ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในประเทศแคนาดา: บทสำรวจเบื้องต้น

The Indochinese Refugees in Canada: A Preliminary Survey

จักรพันธ์ ขัดชุ่มแสง
Jaggapan Cadchumsang

กลุ่มวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขาวิชาสังคมศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
จ.ขอนแก่น 40002
Division of Sociology and Anthropology,
Department of Social Sciences, Khon Kaen University,
Khon Kaen 40002 Thailand

*Corresponding author E-mail: jagcad@gmail.com

Received: 15th July 2024
Revised: 21st November 2024
Accepted: 9th December 2024

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนซึ่งตั้งถิ่นฐานในแคนาดา โดยมีเนื้อหาครอบคลุมสามประเด็นหลัก ได้แก่ ภูมิหลังของการลี้ภัยและการตั้งถิ่นฐาน การปรับตัวและการบูรณาการเข้าสู่สังคมแคนาดา และการสร้างชุมชนข้ามถิ่นและการธำรงชาติพันธุ์ของคนกลุ่มนี้ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและความวุ่นวายซึ่งเกิดจากชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในเวียดนาม ลาว และกัมพูชาหลังการสิ้นสุดสงครามเวียดนามส่งผลให้พลเมืองของประเทศเหล่านี้หลบหนีออกจากประเทศและกลายเป็นผู้ลี้ภัยในหลายประเทศรวมทั้งแคนาดาซึ่งมีผู้ลี้ภัยจากสามประเทศดังกล่าวอพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 ถึงทศวรรษที่ 1980 ผู้ลี้ภัยเหล่านี้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองสำคัญในแต่ละรัฐในระยะแรกของการตั้งถิ่นฐานซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนนั้นผู้ลี้ภัยจาก อินโดจีนต้องปรับตัวต่อสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตแบบใหม่จนสามารถบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดาและสร้างชุมชนของพวกเขาบนพื้นฐานของวัฒนธรรมจากถิ่นเดิมเดิมและวัฒนธรรมในถิ่นใหม่ พลวัตทางสังคม-วัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมแคนาดาตลอดจนความหลากหลายและซับซ้อนในชุมชนของ ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนนำไปสู่การปะทะ การต่อรอง และการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากรูปแบบมากขึ้น

คำสำคัญ: ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน, ผู้ลี้ภัยจากเวียดนาม, ผู้ลี้ภัยจากลาว, ผู้ลี้ภัยจากกัมพูชา, แคนาดา

Abstract

This article is a preliminary survey of Indochinese refugees in Canada. The content presented in this article covers three main issues: the background of the refugees and resettlements of these refugees, their adaptation and integration into Canadian society, and their constructions of translocal communities and ethnicity. The sociopolitical changes and upheavals arising from the victory of communism in Vietnam, Laos, and Cambodia had resulted in an exodus of their citizen, who consequently became refugees in many countries. Canada was among the countries that accepted many refugees from the former Indochina during the mid-1970s to the 1980s. These waves of refugees have resettled in different areas of Canada, particularly main cities in provinces across the country. In the early period of their resettlements, which the government and private sectors actively supported, the Indochinese had to adapt themselves to new environments and ways of life. After integrating into Canadian society, they started to build communities based on the culture brought from their motherland and the culture in the host country. Interestingly, various forms of socio-cultural dynamics recently taking place in Canadian society, including emerging ethnocultural diversity and complexity within the Indochinese communities, have led to clashes, negotiations, and the construction of identities in different dimensions.

Keywords: Indochinese refugees, Vietnamese refugees, Laotian refugees, Cambodian refugees, Canada

บทนำ

นอกจากประชากรที่เป็นชนพื้นเมืองและผู้อพยพจากดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลกแล้ว แคนาดายังได้ชื่อว่าเป็นเป้าหมายที่สำคัญแห่งหนึ่งของ “ผู้ลี้ภัย” (refugees)[1] โดยผู้ลี้ภัยในยุคแรกได้แก่พวก “เควกเกอร์” (Quakers) ซึ่งเป็นกลุ่มคริสเตียนที่บรรพบุรุษอพยพจากอังกฤษและไอร์แลนด์มายังอาณานิคมของอังกฤษในอเมริกาเหนือเพื่อหลบหนีการถูกสังหารในอังกฤษอันเนื่องมาจากมีความเชื่อทางศาสนาที่แตกต่าง คนกลุ่มนี้ลี้ภัยจากสหรัฐอเมริกามายังแคนาดาในช่วงการปฏิวัติอเมริกา (American Revolution, 1765-1783) นอกจากนี้ยังพบว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีการเข้ามาของคลื่นผู้ลี้ภัยกลุ่มต่าง ๆ จากดินแดนที่หลากหลายมายังแคนาดาด้วย อาทิ ชาวผิวสีผู้ที่ยังจงรักภักดีกับอังกฤษ (Black Loyalists) ได้อพยพจากสหรัฐอเมริกาเพื่อมาสบทบกับชาวอเมริกันที่ให้การสนับสนุนอังกฤษในช่วงต้นทศวรรษ 1780 ชาวโปแลนด์จากยุโรปตะวันออกในช่วง ค.ศ. 1830-1860 ชาวยิวจากยุโรปในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ชาวยูเครนซึ่งหลบหนีการถูกกดขี่

---

[1] ผู้เขียนใช้คำว่า “ผู้ลี้ภัย” ในความหมายที่ให้โดยสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) ซึ่งหมายถึง “บุคคลที่หลบหนีความขัดแย้งหรือการไล่ทำร้ายและสังหาร พวกเขาได้รับการนิยามและปกป้องโดยกฎหมายสากล และต้องไม่มีการขับไล่หรือส่งตัวพวกเขากลับไปยังสถานการณ์ซึ่งก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อชีวิตและอิสรภาพของพวกเขา” (United Nations High Commissioner for Refugees 2018) ทั้งนี้ “ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน” ในบทความนี้หมายถึงบุคคลที่หลบหนี สถานการณ์ทางการเมือง ความรุนแรง และความไม่สงบซึ่งเกิดขึ้นในเวียดนาม ลาว และกัมพูชา โดยลี้ภัยมาที่แคนาดาตั้งแต่ช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 จนถึงต้นทศวรรษที่ 1980 รวมทั้งสมาชิกในครอบครัวของบุคคลเหล่านี้ซึ่งอพยพมาอยู่ที่แคนาดาระหว่าง ค.ศ. 1982 ถึงทศวรรษที่ 1990 ซึ่งรัฐบาลแคนาดาเปิดโอกาสให้ผู้ลี้ภัยสามารถอุปถัมภ์สมาชิกในครอบครัวให้มาอยู่ที่แคนาดาได้ (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในประเด็น “การกลายเป็นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในแคนาดา”) และยังรวมถึงคนรุ่นลูกซึ่งเกิดในแคนาดาและอบรมเลี้ยงดูโดยพ่อแม่หรือญาติพี่น้องซึ่งเป็นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน อนึ่ง การเรียกผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนว่า ผู้ลี้ภัยจากลาว จากกัมพูชา และจากเวียดนาม เป็นการกล่าวถึงคนกลุ่มนี้โดยอิงกับประเทศโดยมิได้เจตนามองข้ามความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของผู้ลี้ภัยกลุ่มดังกล่าวแต่อย่างใด (ดูรายละเอียดของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนเพิ่มเติมในหัวข้อ “ชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน: พื้นที่แห่งการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์”)

ทางศาสนาและการเมืองจากโซเวียตในช่วงทศวรรษ 1940 ถึงต้นทศวรรษ 1950 ผู้ลี้ภัยจากชิลีในทศวรรษ 1970 ผู้ลี้ภัยจากบังคลาเทศในช่วงครึ่งแรกของทศวรรษ 1970 รวมทั้งคลื่นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนมายังแคนาดาในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ถึงต้นทศวรรษที่ 1980 ในทศวรรษสุดท้ายของศตวรรษที่ 20 พบว่ามีผู้แสวงหาที่ลี้ภัย (asylum seekers)[2] จากทั่วโลกมายังแคนาดา โดยเฉพาะอย่างยิ่งลาตินอเมริกา ยุโรปตะวันออก และอาฟริกา และในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาแคนาดายังเปิดรับผู้ลี้ภัยจากโคโซโวที่หนีภัยสงครามกลางเมืองในช่วง ค.ศ. 1999-2001 ผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงจากค่ายผู้ลี้ภัยในประเทศไทยระหว่าง ค.ศ. 2000-2011 ผู้ลี้ภัยชาวภูฏานจากเนปาลระหว่าง ค.ศ. 2007-2015 ผู้ลี้ภัยจากอิรักระหว่าง ค.ศ. 2009-2015 และล่าสุดผู้ลี้ภัยจากซีเรียในช่วง ค.ศ. 2015-2016 (Government of Canada 2017)

ในบรรดาคลื่นผู้ลี้ภัยที่ได้กล่าวมาข้างต้นพบว่าผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน อดีตอาณานิคมของฝรั่งเศสซึ่งครอบคลุมดินแดนที่เป็นประเทศลาว กัมพูชา และเวียดนาม ในปัจจุบันได้รับความสนใจจากเวทีโลกและแวดวงวิชาการค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่จำใจต้องอพยพโยกย้าย” (forced migration) ไปยังประเทศในทวีปอเมริกาเหนือ ผู้ลี้ภัยกลุ่มนี้ได้กลายเป็นประเด็นของการวิจัยอย่างกว้างขวาง เฉพาะในแคนาดา เพียงสิบปีหลังจากที่พวกเขามาถึง พบว่ามีหนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ และรายงานที่เกี่ยวข้องกับคนกลุ่มนี้กว่าสามร้อยเรื่อง (Indra 1987 อ้างถึงใน Dorais 1991) ไม่นับเรื่องราวของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในประเทศต่าง ๆ ในยุโรป ออสเตรเลีย และอเมริกาเหนือในช่วงเวลากว่าสามทศวรรษที่ผ่านมาซึ่งถูกถ่ายทอดและนำเสนอไว้เป็นจำนวนมากและหลากรูปแบบ ทั้งที่ปรากฏในสื่อเดิมและสื่อใหม่ ทั้งที่เป็นผลงานทั้งในและนอกแวดวงวิชาการ

ถึงแม้ว่าแคนาดามิใช่ประเทศที่รับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนมากที่สุด แต่ข้อมูลจากสำนักงานข้าหลวงใหญ่ ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (United Nations High Commissioner

[2] “ผู้แสวงหาที่ลี้ภัย” ต่างจาก “ผู้ลี้ภัย” ตรงที่ยังไม่ได้รับการรับรองสถานะผู้ลี้ภัยอย่างเป็นทางการตามอนุสัญญาของสหประชาชาติว่าด้วยสถานะของผู้ลี้ภัย ค.ศ. 1951 (The 1951 Refugee Convention)

for Refugees – UNHCR) ชี้ว่าในช่วง ค.ศ. 1975-1995 แคนาดามีผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนเป็นจำนวน 137,145 คน ถือเป็นประเทศที่รับผู้ลี้ภัยกลุ่มนี้มากที่สุดเป็นอันดับสามรองจากสหรัฐอเมริกา และออสเตรเลีย (United Nations High Commissioner for Refugees 2000, 99) การลงนามในอนุสัญญาของสหประชาชาติว่าด้วยสถานะของผู้ลี้ภัย ค.ศ. 1951 เพื่อรับรองสถานะผู้ลี้ภัยอย่างเป็นทางการ การออกกฎหมายสิทธิ (Bill of Rights) ใน ค.ศ. 1960 ซึ่งได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของการจัดทำกฎบัตรว่าด้วยสิทธิและอิสรภาพ (The Charter of Rights and Freedom) ใน ค.ศ. 1982 หรือแม้แต่การตราพระราชบัญญัติการอพยพ ค.ศ. 1976 (The Immigration Act, 1976) ซึ่งผ่านการรับรองจากรัฐสภาของแคนาดาใน ค.ศ. 1978 และถูกแทนที่โดยพระราชบัญญัติการอพยพและการปกป้องผู้ลี้ภัย (The Immigration and Refugee Protection Act) ค.ศ. 2002 ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในการช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน รวมทั้งท่าทีและนโยบายของรัฐบาลของแคนาดาในปัจจุบันที่ยังคงต้อนรับผู้ลี้ภัย (Austen 2017) ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงจุดยืนของแคนาดาในการปกป้องและให้ความช่วยเหลือและผู้ลี้ภัยได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วง ค.ศ. 1979 และ 1980 แคนาดาได้เปิดประเทศต้อนรับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนกว่าหกหมื่นคนเพื่อให้มาตั้งถิ่นฐานอย่างถาวร (Ministry of Employment and Immigration 1982) ต่อจากนั้นได้มีผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่เดินทางมาสมทบเพิ่มมากขึ้นจนกระทั่งผู้ลี้ภัยกลุ่มสุดท้ายเดินทางมาถึงในช่วงทศวรรษที่ 1990 ส่งผลให้มีจำนวนผู้อพยพจาก อินโดจีนร่วม 140,000 คน

โดยตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ[3]

เนื่องจากเป็นการลี้ภัยมาแคนาดาในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน คือตั้งแต่กลางทศวรรษที่ 1970 จนถึงทศวรรษที่ 1980 ทำให้คนจำนวนไม่น้อยมองดูผู้อพยพจากอินโดจีนราวกับเป็นผู้ประสบชะตากรรมกลุ่มเดียวกันทั้ง ๆ ที่ความจริงแล้วพวกเขามีภูมิหลังที่แตกต่างกันในมิติของช่วงเวลาที่ลี้ภัย สถานภาพทางสังคม อาชีพ สำเนียง ความเชื่อศาสนา ชาติพันธุ์ สำนึกในความเป็นชาติ หรือแม้แต่อุดมการณ์ทางการเมือง ความซับซ้อนดังกล่าวนำไปสู่การการปะทะ ประสาน และการต่อรองเชิงความหมาย รวมทั้งการสร้างอัตลักษณ์ที่หลากรูปแบบ นอกจากนี้ ถึงแม้ว่าผู้ลี้ภัยกลุ่มดังกล่าวได้ตั้งถิ่นฐานในแคนาดาซึ่งประกาศใช้นโยบาย พหุวัฒนธรรม (Multiculturalism)[4] อย่างเป็นทางการเป็นประเทศแรกใน ค.ศ. 1971 และให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างการยอมรับซึ่งกันและกันของสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่าง ๆ มาโดยตลอดซึ่งน่าจะเอื้อต่อ

---

[3] ข้อมูลสำมะโนประชากร ค.ศ. 2016 ที่จัดทำโดยสำนักงานสถิติแคนาดาชี้ถึงข้อมูลภูมิหลังทางชาติพันธุ์ (ethnic origins) ของพลเมืองแคนาดาทั้งที่ระบุว่ามีภูมิหลังแบบเอกชาติพันธุ์และพหุชาติพันธุ์ (single and multiple ethic origins) ทั้งนี้ ผู้ที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์กัมพูชา (เขมร) มีทั้งสิ้น 38,495 คน (มีผู้ตอบว่ามีภูมิหลังแบบเอกชาติพันธุ์เท่ากับ 21,450 คน ผู้ที่ตอบว่ามีภูมิหลังแบบพหุชาติพันธุ์เท่ากับ 17,045 คน) ผู้ที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์ลาวมีทั้งสิ้น 24,575 (มีผู้ตอบว่ามีภูมิหลังแบบเอกชาติพันธุ์เท่ากับ 13,370 คน ผู้ที่ตอบว่ามีภูมิหลังแบบพหุชาติพันธุ์เท่ากับ 11,205 คน) ส่วนผู้ที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์เวียดนามมีทั้งสิ้น 240,615 คน (มีผู้ตอบว่ามีภูมิหลังแบบเอกชาติพันธุ์เท่ากับ 165,390 คน ผู้ที่ตอบว่ามีภูมิหลัง แบบพหุชาติพันธุ์อย่างเท่ากับ 75,225 คน) นอกจากนี้ยังมีผู้ที่ตอบว่ามีภูมิหลังทางชาติพันธุ์ม้งจำนวน 805 ราย (มีผู้ตอบว่ามีภูมิหลังแบบเอกชาติพันธุ์เท่ากับ 585 คน ผู้ที่ตอบว่ามีภูมิหลังแบบพหุชาติพันธุ์เท่ากับ 225 คน) (Statistics Canada, 2018) โดยผู้ที่ระบุว่าเป็นม้งนั้นเป็นผู้ลี้ภัยจากประเทศลาว [ดูเพิ่มเติมใน Dorais (2000: 9) และ United Nations High Commissioner for Refugees (2000)]

[4] นโยบายดังกล่าวมีเป้าหมายพื้นฐานในการเสริมสร้างการยอมรับซึ่งกันและกันของสมาชิกในกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่าง ๆ (ethnocultural groups) สาระสำคัญของแนวคิดและนโยบายพหุวัฒนธรรมนิยมของแคนาดานั้น ได้แก่ การธำรงมรดกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มคนอันหลากหลายรวมทั้งการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และเสมอภาคของคนทุกกลุ่มของสังคมแคนาดาโดยรวม (Berry 2010)

การดำรงชีวิตของผู้ลี้ภัยกลุ่มดังกล่าวท่ามกลางผู้คนที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมที่หลากหลายอีกทั้งยังเปิดโอกาสให้พวกเขากลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมแคนาดาได้โดยไม่ยากนัก แต่กลับพบว่าผู้ลี้ภัยจำนวนไม่น้อยประสบปัญหาในการปรับตัวและบูรณาการเข้าสังคมแคนาดาในหลายประการ

เพื่อแสดงให้เห็นปรากฏการณ์ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนได้แบ่งเนื้อหาของบทความเป็นสามประเด็นหลัก ได้แก่ การกลายเป็นผู้ลี้ภัยในแคนาดาของผู้คนจากเวียดนาม ลาว และกัมพูชาซึ่งถูกเรียกโดยรวมว่า “ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน” การปรับตัวและบูรณาเข้ากับสังคมแคนาดาของผู้ลี้ภัยกลุ่มดังกล่าว รวมทั้งการสร้างชุมชนข้ามถิ่น (translocal communities) และการธำรงชาติพันธุ์ (ethnicity) ของกลุ่มผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนซึ่งมีความหลากหลายในบริบทของ “ชาติพันธุ์ทัศน์” (ethnoscapes) (Appadurai 1996) ของสังคมแคนาดาซึ่งเกิดจากการเคลื่อนไหวของผู้คนหลากหลายกลุ่มโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ลี้ภัยรวมถึงลูกหลานของพวกเขาและผู้อพยพย้ายถิ่นที่เข้ามาในระยะหลังท่ามกลางนโยบายพหุวัฒนธรรมนิยมและการเปิดรับผู้อพยพของรัฐบาลแคนาดา อย่างไรก็ตาม บทความนี้ เป็นเพียงการสำรวจเบื้องต้นเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในแคนาดาผ่านการค้นคว้าเอกสารจากแหล่งต่าง ๆ รวมทั้งประสบการณ์จากการมีปฏิสัมพันธ์กับชาวแคนาดาที่เป็นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนของผู้เขียนขณะศึกษาอยู่ที่โทรอนโต ซึ่งพบว่าข้อมูลและการศึกษาเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยจากลาวและกัมพูชามีน้อยกว่าเมื่อเทียบกับผู้ลี้ภัยจากเวียดนาม (ดูเพิ่มเติมใน Phan 2016 และ McLellan 2009) ทั้งนี้ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะจำนวนของผู้ลี้ภัยจากเวียดนามที่มีมากกว่าผู้ลี้ภัยจากอีกสองประเทศและถือเป็นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนกลุ่มใหญ่ในแคนาดา รวมทั้งนักวิชาการ สื่อมวลชน และสังคมโดยทั่วไปให้ความสนใจต่อชะตากรรมของ “มนุษย์เรือ” (boat people) จากเวียดนามมากกว่าผู้ลี้ภัยจากอีกสองประเทศ ด้วยเหตุนี้ จึงมีข้อจำกัดในความลุ่มลึกของเนื้อหาในบางประเด็น ผู้เขียนหวังว่าบทความนี้จะช่วยให้เรามองเห็นและเข้าใจปรากฏการณ์เบื้องต้น รวมทั้งนำไปสู่การวิจัยในแง่มุมต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในแคนาดาและลูกหลานซึ่งเกิดในแคนาดา (Canadian-born citizens) รวมทั้งผู้ลี้ภัยกลุ่มดังกล่าวซึ่งอาศัยอยู่ที่ประเทศอื่น ๆ ในโอกาสต่อไป

การกลายเป็นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในแคนาดา

ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1975 หลังจากชัยชนะและการเถลิงอำนาจของคอมมิวนิสต์ในอินโดจีนส่งผลให้ ในระยะเวลาร่วมสองทศวรรษที่ผู้คนในดินแดนแห่งนี้มากกว่าสามล้านคนต้องหนีภัยจากมาตุภูมิในเวียดนาม ภาวะสงครามที่เกิดขึ้นค่อนข้างต่อเนื่องกว่าสามสิบปีทำให้เกิดการอพยหนีภัยของผู้คนเป็นจำนวนมาก หลังจากที่ฝรั่งเศสปราชัยในยุทธการเดียนเบียนฟูเมื่อ ค.ศ. 1954 เวียดนามถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ได้แก่ เวียดนามเหนืออยู่ภายใต้การปกครองในระบอบคอมมิวนิสต์ซึ่งนำโดยกองทัพประชาชนเวียดนาม หรือที่รู้จักในนามของ “เหวียดมิงห์” และได้รับการหนุนหลังโดยโซเวียต และเวียดนามใต้ซึ่งมีการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา การแบ่งแยกดังกล่าวส่งผลให้เกิดจากอพยพของผู้คนนับล้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอพยพจากเวียดนามเหนือมายังเวียดนามใต้ สงครามระหว่างเวียดนามทั้งสองส่วนดังกล่าวในช่วงทศวรรษที่ 1960 ส่งผลให้เกิดการพลัดถิ่นครั้งสำคัญ ส่วนใหญ่เป็นการพลัดถิ่นภายใน (internal displacement) ของทั้งสามประเทศในอินโดจีน และยังพบว่ามีการพัดถิ่นข้ามเขตแดนระหว่างประเทศดังกล่าวด้วย ถึงแม้ว่าได้มีการลงนามในข้อตกลงสันติภาพปารีส (The Paris Peace Agreement) ใน ค.ศ. 1973 แต่สงครามยังคงดำเนินต่อไป

อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 1973 หลังจากที่รัฐสภาของสหรัฐอเมริกาผ่านกฎหมายห้ามไม่ให้กองทัพสหรัฐอเมริกามีกิจกรรมใด ๆ ในเวียดนาม ลาว และกัมพูชา จนกว่าจะได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา ส่งผลให้การมีส่วนร่วมโดยตรงในสงครามเวียดนามสิ้นสุดลงและต้องถอนกองกำลังออกจากเวียดนาม กระนั้นสหรัฐอเมริกาก็ยังสนับสนุนด้านอาวุทธยุทโธปกรณ์และเงินทุนให้กับรัฐบาลของเวียดนามใต้ จนกระทั่งในช่วงต้น ค.ศ. 1975 เมื่อกองทัพประชาชนเวียดนามได้เข้ายึดไซ่ง่อน[5] สงครามเวียดนามที่ดำเนินมาอย่างยาวนานจึงสิ้นสุดลง โดยเวียดนามทั้งสองส่วนได้รวมกันเป็นประเทศเดียวและตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลคอมมิวนิสต์อย่างสมบูรณ์ ในปีเดียวกันนั้นเองที่

[5] ชื่อเดิมของเมืองโฮจิมินห์

รัฐบาลคอมมิวนิสต์ได้เถลิงอำนาจในกัมพูชาภายใต้การนำของกลุ่มเขมรแดง (Khmer Rouge) ซึ่งได้รับการหนุนหลังจากจีนและลาวซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโซเวียตเช่นเดียวกับเวียดนาม (United Nations High Commissioner for Refugees 2000, 79-81; Dorais 2000) ความผันผวนและความวุ่นวายที่เกิดจากบริบททางการเมืองการปกครองดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของการอพยพหลบหนีจากมาตุภูมิและผู้คนจากทั้งสามประเทศได้กลายเป็นผู้ลี้ภัยในประเทศต่างๆ อาทิ สหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย สหราชอาณาจักร ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น นอร์เวย์ สวิสเซอร์แลนด์ เนเธอร์แลนด์ (United Nations High Commissioner for Refugees 2000, 99) โดยเฉพาะอย่างยิ่งแคนาดาในเวลาต่อมา เนื้อหาในส่วนถัดไปผู้เขียนจะนำเสนอรายละเอียดของคลื่นผู้ลี้ภัย (waves of refugees) จากอินโดจีนมายังแคนาดาซึ่งสามารถแบ่งเป็นสองช่วง ดังนี้ (Dorais 2000, 4-9)

1) คลื่นลูกแรก

ก่อนหน้าที่ผู้ลี้ภัยกลุ่มแรกจะมาถึง มีผู้คนจากอินโดจีนได้ตั้งถิ่นฐานอยู่ก่อนแล้วในแคนาดา ชาวอินโดจีนกลุ่มแรกที่ตั้งรกรากในแคนาดาคือชาวเวียดนามซึ่งเข้ามาตั้งแต่ ค.ศ. 1950 (ดูเปรียบเทียบกับ Pfeifer 1999) ในฐานะนักศึกษาที่ได้รับทุนการศึกษาจากโบสถ์คริสต์นิกายโรมันคาทอลิกให้ศึกษาที่มหาวิทยาลัยลาวาล (Université Laval) ในควิเบกซิตี้ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐควิเบก ราว ค.ศ. 1954 มีกลุ่มแม่ชีคณะคาร์เมไลท์ (Carmelite) ราวยี่สิบคนจากฮานอยซึ่งได้รับสถานะผู้แสวงหาที่ลี้ภัยหลังจากที่พรรคคอมมิวนิสต์ยึดครองเวียดนามได้ทั้งประเทศเข้ามาอาศัยที่สำนักแม่ชีในพื้นที่ทะเลสาบลัคแซงต์ฌอง (Lac Saint-Jean) ในรัฐควิเบก นอกจากนี้ยังมีชาวกัมพูชาและชาวลาวซึ่งส่วนใหญ่ได้รับทุนการศึกษาภายใต้แผนการโคลัมโบ (Colombo Plan) ที่ให้ความช่วยเหลือในการพัฒนาประเทศในทวีปเอเชีย หลังจากที่รัฐบาลเวียดนามใต้ตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับฝรั่งเศสในช่วงกลางทศวรรษ 1960 นักศึกษาชาวเวียดนามซึ่งไม่สามารถไปศึกษาต่อที่ฝรั่งเศสได้จึงหันไปศึกษาในมหาวิทยาลัยที่ใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นสื่อกลางในการเรียนการสอนแทน นักศึกษากลุ่มนี้จำนวนไม่น้อยเดินทางกลับมาตุภูมิหลังสำเร็จการศึกษา ในขณะที่บางส่วนตัดสินใจตั้งรกรากในแคนาดาเนื่องจากเศรษฐกิจของแคนาดามีการขยายตัวอย่างรวดเร็ว พวกเขาจึงสามารถหางานทำได้โดยไม่ยาก โดยทำงานเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย วิศวกร

นักวิทยาการคอมพิวเตอร์ หรืออาชีพอื่น ๆ ในภาคบริการสาธารณะ ผู้ที่ตัดสินใจอาศัยอยู่ในแคนาดาต่อส่วนมากเป็นผู้ชายซึ่งต่อมาได้สมรสกับหญิงแคนาดาเชื้อสายฝรั่งเศสในรัฐควิเบก ทั้งนี้ ชายที่สมรสข้ามวัฒนธรรมดังกล่าวมักเป็นชาวเวียดนาม มีการคาดประมาณว่าก่อน ค.ศ. 1975 มีชาวเวียดนามราวหนึ่งพันห้าร้อยคน ชาวกัมพูชาประมาณสองร้อยคน และชาวลาวอีกจำนวนไม่น้อยอาศัยอยู่ในแคนาดา โดยสามในสี่ของจำนวนประชากรทั้งหมดของคนกลุ่มนี้อาศัยอยู่ในมอนทรีออล เมืองสำคัญที่สุดของรัฐควิเบก ในขณะที่โทรอนโต เมืองสำคัญในรัฐออนแทรีโอ เป็นเพียงพื้นที่เดียวในบรรดารัฐทั้งหมดของประเทศซึ่งประชากรส่วนใหญ่พูดภาษาอังกฤษที่มีผู้คนที่มีภูมิหลังจากอินโดจีนอาศัยอยู่เนื่องจากมีความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจเป็นลำดับต้น ๆ ของประเทศ รวมทั้งยังเป็นจุดหมายปลายทางของชาวเวียดนามที่ต่อต้านรัฐบาลเวียดนามใต้ที่เข้าข้างสหรัฐอเมริกาซึ่งได้รับสถานะเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมืองหลังจากที่สำเร็จการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา

อย่างไรก็ตาม ผู้คนจากอินโดจีนในแคนาดาเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วในระหว่าง ค.ศ. 1975 และ 1976 จากการที่มีคลื่นผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนกลุ่มแรกได้มาถึงแคนาดาอย่างเร่งด่วนทางเรือและอากาศ[6] คนกลุ่มดังกล่าวเป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพข้าราชการ นักธุรกิจ และนายทหารจากพื้นที่เมืองซึ่งหลบหนีออกจากเวียดนามใต้หรือส่วนน้อยจากกัมพูชาและลาว ก่อนการเข้าสู่อำนาจของรัฐบาลคอมมิวนิสต์ โดยคนกลุ่มนี้เลือกลี้ภัยมาที่แคนาดา[7] เพื่อตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรด้วยเหตุผลที่ว่าพวกเขามีญาติพี่น้องซึ่งตั้งรกรากอยู่ที่แคนาดารวมทั้งพวกเขาสามารถใช้ภาษาฝรั่งเศสได้เป็นอย่างดี ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นคำอธิบายว่าเหตุใดมากกว่าร้อยละ 65 ของผู้ลี้ภัยจากเวียดนามประมาณ 7,800 คน ชาวกัมพูชาราว 250 คน และชาวลาวกว่า 150 คนที่มาถึงแคนาดาในช่วง ค.ศ. 1975 ถึง 1978 จึงตัดสินใจลงหลักปักฐานในรัฐควิเบก ส่วนที่

---

[6] เอกสารของทางการชี้ว่าในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 1975 รัฐบาลแคนาดาเห็นชอบในการรับเอาชาวเวียดนามและชาวกัมพูชาจำนวน 3,000 คนที่ไม่มีญาติในแคนาดา ในจำนวนนี้ 2,000 คนเดินทางมาจากค่ายผู้อพยพในสหรัฐอเมริกา และอีก 1,000 คนจากประเทศอื่น ๆ (Ministry of Employment and Immigration 1982)

[7] บางส่วนเลือกลี้ภัยไปที่สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส และออสเตรเลีย

เหลือเลือกที่จะอาศัยในพื้นที่ต่าง ๆ ของรัฐออนแทรีโอ

2) คลื่นลูกที่สอง

สถานการณ์ทางการเมืองการปกครองในเวียดนาม กัมพูชา และลาว ภายใต้อำนาจของรัฐบาลคอมมิวนิสต์นำไปสู่การจำกัดเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น การตกต่ำทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากการปฏิเสธความช่วยเหลือจากประเทศตะวันตก การย้ายผู้คนจำนวนมากจากถิ่นฐานเดิมให้ไปอยู่ในค่ายปรับเปลี่ยนพฤติกรรม (re-education camps) การเกณฑ์พลเมืองทั้งหมดของประเทศโดยใช้กำลังบังคับให้ทำงานอย่างหนักในกัมพูชา ทำให้ผู้คนจำนวนมากของทั้งสามประเทศตัดสินใจหลบหนีออกจากประเทศของพวกเขาให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ เหตุการณ์ที่เป็นชนวนของการเกิดคลื่นของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน ได้แก่ การที่กองกำลังของเวียดนามบุกกัมพูชาในช่วงปลายเดือนธันวาคม ค.ศ. 1978 เพื่อขับไล่ผู้นำเขมรแดงที่หัวรุนแรงออกจากประเทศ จากนั้นจึงตั้งรัฐบาลหุ่นขึ้นเพื่อปกครองกัมพูชา เหตุการณ์นี้ส่งผลให้ชาวกัมพูชาจำนวนมากหนีข้ามเขตแดนมาพักพิงที่ค่ายผู้ลี้ภัยซึ่งตั้งโดย UNHCR ในพื้นที่ชายแดนของไทย จากนั้นในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1979 กองกำลังของจีนซึ่งเป็นพันธมิตรของกัมพูชาได้เข้ามาโจมตีพื้นที่ทางตอนเหนือของเวียดนาม ข้อพิพาทระหว่างจีนกับเวียดนามดังกล่าวรวมทั้งการที่จีนมีอิทธิพลทางการค้าเหนือเวียดนามมาโดยตลอด ส่งผลให้ชาวเวียดนามเชื้อสายจีน ลาว และกัมพูชา ไม่ต้องการที่จะอาศัยอยู่ในประเทศดังกล่าวอีกต่อไปในเวียดนามนั้นพบว่าชาวเวียดนามเชื้อสายจีนจำนวนกว่าสองถึงสามล้านคนได้กลายเป็นบุคคลที่ไม่พึงปรารถนาทำให้ชาวเวียดนามเชื้อสายจีนกว่า 250,000 คนลี้ภัยไปยังจีน ในขณะที่ชาวเวียดนามเชื้อสายจีนอีกจำนวนไม่น้อยซึ่งอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศต้องหลบหนีออกจากประเทศทางเรือที่ไม่เหมาะสมที่จะใช้เดินทางในทะเล นอกจากชาวเวียดนามเชื้อสายจีนแล้ว ยังมีพลเมืองที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์เป็นชาวเวียดนามอีกจำนวนไม่น้อยที่ตัดสินใจหลบหนีด้วยวิธีการเดียวกับ

“มนุษย์เรือ”[8] ซึ่งรอดชีวิตจากการเดินทางรอนแรมในทะเลเหล่านี้ได้ไปถึงประเทศที่ต่อมาได้กลายเป็นที่รองรับผู้ลี้ภัยชั่วคราว (first asylums) และอาศัยในค่าย ผู้ลี้ภัยของในมาเลเซีย อินโดนีเซีย ไทย สิงคโปร์ ฮ่องกง และฟิลิปปินส์ เป็นเวลาหลายเดือนก่อนลี้ภัยไปยังประเทศที่สาม[9]

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่าสถานการณ์ความรุนแรงและความไม่สงบในช่วง ค.ศ. 1978 ถึง 1979 ซึ่งปะทุขึ้นในสามประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสได้กระตุ้นให้เกิดการอพยพหนีภัยครั้งใหญ่ของ “มนุษย์เรือ” ชาวเวียดนามและชาวเวียดนามเชื้อสายจีน ชาวกัมพูชาที่หลบหนีหลังจากการล่มสลายของรัฐบาลเขมรแดง และชาวลาวที่พยายามหลบหนีอำนาจครอบงำและกดขี่ของรัฐบาลคอมมิวนิสต์ และการอพยพหลบหนีในครั้งนี้มีจำนวนของผู้ลี้ภัยมากกว่าที่เคยเกิดใน ค.ศ. 1975 หลายเท่าตัว คลื่นลูกที่สองของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนประกอบไปด้วยผู้คนที่มีความหลากหลายเป็นอย่างมาก ทั้งผู้ที่เชี่ยวชาญในวิชาชีพ นักธุรกิจ ผู้ใช้แรงงาน ชาวไร่ชาวนา ชาวประมง เป็นต้น ในเวียดนามและลาว มีผู้คนจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถหลบหนีในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1975 ได้ทันใช้โอกาสนี้หนีไปทางทะเลจีนใต้หรือแม่น้ำโขงในกรณีของลาว

เหตุการณ์ดังกล่าวนำไปสู่การประชุมร่วมกันระหว่างตัวแทนของประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศแคนาดาที่กรุงเจนีวาในช่วงเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1975 เพื่อวางนโยบายและออกมาตรการในการช่วยเหลือผู้ลี้ภัยเหล่านี้ ท้ายที่สุดประเทศตะวันตกหลายแห่งได้ตัดสินใจรับผู้ลี้ภัยจำนวนมหาศาลเหล่านี้ซึ่งในขณะนั้นได้อาศัยอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัยในประเทศต่าง ๆ ได้แก่ ไทย มาเลเซีย จีน อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ ต่อมาผู้ลี้ภัยเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้เดินทางไปยังประเทศที่สามซึ่งส่วนใหญ่เป็นประเทศตะวันตก อาทิ สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย บางส่วนเลือกไปลี้ภัยที่เยอรมนี สหราชอาณาจักร

---

[8] อ่านประสบการณ์และความทรงจำอันเลวร้ายของมนุษย์เรือจากเวียดนามซึ่งภายหลังได้ลี้ภัยมายังแคนาดาได้จากบทความ “The Stories They Carried: Reflections of Vietnamese-Canadians 40 years after That War” โดยPriscilla Koh (2016)

[9] อ่านรายละเอียดเกี่ยวกับสาเหตุของปัญหาผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนได้ในหนังสือ “ผู้อพยพลี้ภัยจากอินโดจีน” เขียนโดย ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ (2536)

เนเธอร์แลนด์ สวิสเซอร์แลนด์ เบลเยียม ประเทศกลุ่มสแกนดิเนเวีย และนิวซีแลนด์[10] สำหรับแคนาดานั้นพบว่าในช่วง ค.ศ. 1979 ถึง ค.ศ. 1980 ได้เปิดประเทศต้อนรับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนมากกว่า 60,000 คน โดยรวมแล้วแคนาดารับผู้ลี้ภัยเกือบ 58,000 คน จากเวียดนาม 7,000 คนจากกัมพูชา และ 7,700 คนจากลาว เป็นที่น่าสังเกตว่าในจำนวนผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในระยะนี้มีผู้ที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์จีนจำนวนค่อนข้างมาก กล่าวคือ ประมาณร้อยละ 40 ของผู้ลี้ภัยจากเวียดนาม ร้อยละ 25 ของผู้ลี้ภัยจากกัมพูชา และร้อยละ 20 ของผู้ลี้ภัยจากลาวมีเชื้อสายจีน (Dorais 2000, 7)

ในการคัดเลือกผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนของแคนาดานั้นได้ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลแคนาดาซึ่งได้รับมอบหมายให้ไปปฏิบัติงานในสำนักงานสี่แห่งในกรุงเทพฯ สิงคโปร์ ฮ่องกง และมะนิลา โดยขั้นตอนของการคัดเลือกใช้เวลาประมาณแปดถึงสิบสัปดาห์ ผู้ลี้ภัยในประเทศไทยมาจากทั้งสามประเทศ ได้แก่ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา และมีภูมิหลังทางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ทั้งที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หลักในแต่ละประเทศ คือ ชาวเขมร ชาวลาว และชาวเวียดนาม และที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ย่อย ได้แก่ ชาวเขาในลาว (ม้ง เย้า ถิ่น และขมุ) รวมทั้งชาวจีนที่พูดภาษาถิ่นกลุ่มต่าง ๆ ผู้ลี้ภัยในสิงคโปร์ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนและชาวเวียดนามซึ่งมาจากเวียดนามใต้ แต่ช่วงปลาย ค.ศ. 1978 ถึง 1981 มีผู้ลี้ภัยจากเวียดนามมากขึ้นเนื่องจากต้องการแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าในประเทศที่สาม ที่ฮ่องกงผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนจากเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้เนื่องจากได้รับผลกระทบจากนโยบายขับไล่ชาวจีนของรัฐบาลเวียดนามในขณะนั้น และที่มะนิลาซึ่งมีผู้ลี้ภัยจำนวนน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับอีกสามแห่ง โดยผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่เป็นชาวเวียดนาม (Ministry of Employment and Immigration 1982, 9-10)

ถึงแม้ว่ามีชาวแคนาดาจำนวนหนึ่งที่ไม่เห็นด้วยกับการรับผู้ลี้ภัยจำนวนมากเข้ามาอาศัยในประเทศ แต่ชะตากรรมของมนุษย์เรือและผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่ถูกนำเสนออย่างเข้มข้นและต่อเนื่องโดยสื่อมวลชนของแคนาดาในช่วงกลาง ค.ศ. 1979

[10] ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนจำนวน 8,803 คน ลี้ภัยไปที่ญี่ปุ่น ในจำนวนนี้มีชาวกัมพูชา 1,061 คน ชาวลาว 1,273 คน และชาวเวียดนาม 6,469 คน (United Nations High Commissioner for Refugees 2000, 99)

(Ha 2013) ได้ทำให้ชาวแคนาดาหันมาให้ความสนใจและนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของภาคประชาชนภายใต้ในการให้ความช่วยเหลือผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนอย่างที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในประวัติศาสตร์ของแคนาดา พระราชบัญญัติการอพยพ ค.ศ. 1976 ซึ่งมีผลบังคับใช้เมื่อ ค.ศ. 1978 ได้นำไปสู่โครงการอุปถัมภ์โดยภาคเอกชน (private sponsorship program)[11] (Ministry of Employment and Immigration 1982) ซึ่งเปิดโอกาสให้องค์การไม่แสวงหาผลกำไรหรือกลุ่มคนที่ประกอบไปด้วยพลเมืองแคนาดาที่เป็นผู้ใหญ่ตั้งแต่ห้าคนขึ้นไปสามารถให้การอุปถัมภ์ผู้ลี้ภัยได้ โดยจัดหาที่อยู่อาศัยให้หลังจากที่พวกเขาเดินทางมาถึงแคนาดา ช่วยหางานให้ ติดต่อสถานศึกษาให้สมาชิกในครอบครัวของผู้ลี้ภัย และให้ความช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ เป็นเวลาหนึ่งปี ด้วยเหตุนี้ชาวแคนาดาและองค์กรต่าง ๆ ทั่วประเทศจึงให้การต้อนรับผู้ลี้ภัย นอกจากนี้หลายรัฐยังได้เปิดโรงเรียนสอนภาษาและให้ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของแคนาดาสำหรับผู้ลี้ภัยที่เพิ่งมาถึงอีกด้วย ปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลให้ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในช่วง ค.ศ. 1979 ถึง 1980 อาศัยอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศสอดคล้องกับสถานที่ตั้งของกลุ่มหรือองค์กรที่ให้การอุปถัมภ์หรือสำนักงานการอพยพของแคนาดาในส่วนภูมิภาค กล่าวคือ ร้อยละ 38 อาศัยในรัฐออนแทรีโอ ร้อยละ 24 อาศัยในรัฐซึ่งอยู่เขตแพรรี (Prairie Provinces) ซึ่งประกอบด้วยแอลเบอร์ตา แมนิโทบา (Manitoba) และซัสแคตเชวัน และดินแดนทางเหนือ (Northern Territories) ซึ่งประกอบไปด้วยยูคอน (Yukon) นอร์ทเวสต์เทร์ริทอรีส์ (Northwest Territories) และนูนาวุต (Nunavut) ร้อยละ 22 ในรัฐควิเบก ร้อยละ 11 ในรัฐบริติชโคลัมเบีย และร้อยละ 5 ในรัฐแถบแอตแลนติก (Atlantic province) อันได้แก่ นิวบรันสวิก (New Brunswick) พรินซ์เอ็ดเวิร์ดไอแลนด์ (Prince Edward Island) โนวาสโกเชีย (Nova Scotia) และพื้นที่ทางด้านตะวันออกของรัฐนิวฟันด์แลนด์และแลบราดอร์ (Newfoundland and Labrador) ใน

[11] ภายใต้โครงการนี้มีกลุ่มคนและองค์กรในประเทศแคนาดากว่า 7,000 กลุ่มได้อุปถัมภ์ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน ในจำนวนผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนจำนวน 60,000 คนที่มาถึงแคนาดาในช่วง ค.ศ. 1979 ถึง 1980 มีผู้ลี้ภัยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลแคนาดาจำนวนประมาณ 26,000 คน และมีผู้ลี้ภัยได้รับการอุปถัมภ์จากภาคเอกชนและญาติพี่น้องประมาณ 34,000 คน (Ministry of Empolyment and Immigration 1982, 8)

ระยะเวลาต่อมามีการย้ายถิ่นของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนมากกว่า 100,000 คนไปยังเมืองสำคัญของแคนาดาเนื่องจากมีตำแหน่งงานเป็นจำนวนมากอีกทั้งเมืองเหล่านั้นยังมีชุมชนของชาวเวียดนาม ลาว และกัมพูชาที่ตั้งถิ่นฐานอยู่แล้ว ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดเมืองศูนย์กลางของผู้ที่อพยพมาจากดินแดนซึ่งในอดีตถูกเรียกว่าอินโดจีน ได้แก่ โทรอนโตเป็นศูนย์กลางของชาวเวียดนามเชื้อสายจีน ชาวเวียดนาม และชาวลาว มอนทรีออลเป็นศูนย์กลางของชาวเวียดนาม กัมพูชา และลาว ในขณะที่แวนคูเวอร์เป็นศูนย์กลางของชาวเวียดนามเชื้อสายจีนและชาวเวียดนาม (Dorais 2000, 8)

โดยทั่วไปแล้วผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในคลื่นลูกที่สองนี้มีการศึกษาน้อยกว่าผู้ลี้ภัยในคลื่นแรก มีเพียงไม่กี่คนที่สามารถพูดภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศสและมีญาติพี่น้องที่ตั้งรกรากในแคนาดาแล้ว นอกจากนี้หลายคนยังเป็นชายโสดอายุไม่มากนักและไม่มีครอบครัวลี้ภัยมาด้วย ปัจจัยเหล่านี้รวมทั้งวิกฤตเศรษฐกิจในทศวรรษที่ 1980 ส่งผลให้ผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่ในคลื่นที่สองประสบปัญหาในการปรับตัวและไม่สามารถเข้าไปยังตลาดแรงงานของแคนาดาได้ (Dorais 2000, 8)

ต่อมาในช่วงหลัง ค.ศ. 1982 มารัฐบาลแคนาดาได้ส่งเสริมให้สมาชิกของครอบครัวผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่พลัดพรากจากกันได้มาอยู่ร่วมกัน โดยได้เปิดรับชาวกัมพูชา ลาว และเวียดนามอีกจำนวนไม่น้อยซึ่งได้รับการอุปถัมภ์จากญาติซึ่งเป็นผู้ลี้ภัยที่มาตั้งรกรากในแคนาดาก่อนหน้านี้ และยังคงมีผู้คนจากทั้งสามประเทศเดินทางมายังแคนาดาภายใต้โครงการดังกล่าวอย่างต่อเนื่องถึงแม้ว่าช่วงหลัง ค.ศ. 1986 รัฐบาลของทั้งสามประเทศจะเริ่มผ่อนปรนในนโยบายทางสังคมและเศรษฐกิจมากขึ้นและการมีโครงการส่งตัวผู้ลี้ภัยในค่ายผู้ลี้ภัยต่าง ๆ กลับประเทศก็ตาม อย่างไรก็ตามตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา แคนาดาเปิดรับผู้อพยพจากกัมพูชา ลาว และเวียดนามไม่มากนัก กล่าวคือ น้อยกว่า 10,000 คนต่อปีในช่วงต้นทศวรรษดังกล่าวและน้อยกว่า 4,000 คนต่อปีตั้งแต่ ค.ศ. 1995 เป็นต้นมา ผู้ที่อพยพมาในช่วงหลังนี้ส่วนใหญ่ได้รับการอุปถัมภ์จากญาติที่เข้ามาตั้งรกรากก่อนหน้านี้ (Dorais 2000, 8-9)

การปรับตัวและการบูรณาการเข้ากับสังคมใหม่ของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน

ปัญหาสำคัญของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่มาถึงแคนาดาในช่วงแรกคือการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมแบบใหม่ของชาวตะวันตกซึ่งแตกต่างจากสภาพแวดล้อมและบริบททางสังคมวัฒนธรรมในมาตุภูมิของพวกเขาอย่างสิ้นเชิง จากการศึกษาประสบการณ์ข้ามวัฒนธรรมของผู้ลี้ภัยจากลาวที่ได้รับการอุปถัมภ์โดยกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์คณะเมนโนไนท์ (Mennonite) ของนิกายโปรเตสแตนต์ในรัฐบริติชโคลัมเบียและรัฐแมนิโทบาที่เดินทางมาถึงในช่วง ค.ศ. 1979 ถึง 1982 Stobbe (2006) ชี้ว่าผู้ลี้ภัยจากลาวต้องปรับตัวในการอาศัยอยู่ในสภาพแวดล้อมใหม่ที่อากาศหนาวจัดในพื้นที่โล่งกว้างโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่เกษตรกรรมของรัฐแมนิโทบา ส่วนใหญ่ไม่รู้ภาษาอังกฤษหรือรู้น้อยมากในช่วงแรกที่เดินทางมาถึง ดังนั้นจึงใช้วิธีการสื่อสารแบบไม่ใช้คำพูดเป็นหลัก นอกจากนี้การปรับตัวต่ออาหารการกินอย่าง ขนมปัง เนย และมันฝรั่งก็เป็นไปด้วยความยากลำบาก และชาวลาวหลายคนไม่ชอบดื่มนมเนื่องจากแพ้นม ประการสำคัญ ผู้ลี้ภัยจากลาวส่วนใหญ่ประสบปัญหาในการหาอาหารชาติพันธุ์ (ethnic foods) ซึ่งเป็นที่นิยมของคนลาว เช่น ข้าวเหนียว น้ำปลา และส้มตำ ไม่เพียงเท่านั้น ผู้ลี้ภัยจากลาวมีความยุ่งยากในเรื่องการปรับตัวอันเนื่องมากจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความเคารพนับถือผู้อาวุโสและผู้ที่อยู่ในอำนาจในบริบทของแคนาดา เช่น ไม่ว่าผู้อุปถัมภ์จะอยู่ในวัยหรือมีสถานภาพใดก็ตาม ผู้ลี้ภัยจากลาวมักเรียกผู้อุปถัมภ์ว่าแม่หรือพ่อ ส่งผลให้ผู้อุปถัมภ์เกิดความสับสนว่าเหตุใดพวกเขาถึงถูกเรียกเช่นนั้น ในขณะที่ผู้ลี้ภัยจากลาวประหลาดใจเมื่อทราบว่าปู่ย่าตายายในแคนาดาถูกมองว่าเป็นเพียงพี่เลี้ยงเด็ก ไม่ใช่ผู้ที่จะอยู่กับเด็กเหมือนในสังคมลาว ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งที่ผู้ลี้ภัยจากลาวต้องปรับตัวอย่างมาก ได้แก่ สภาพความเป็นอยู่ในแคนาดาโดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐแมนิโทบาและรัฐบริติชโคลัมเบียเนื่องจากพวกเขาไม่คุ้ยเคยกับการอาศัยอยู่ในพื้นที่เกษตรที่มีขนาดที่ดินกว้างใหญ่และเพื่อนบ้านอยู่ห่างจากกันมาก พวกเขาจึงรู้สึกโดดเดี่ยว เนื่องจากโดยอุปนิสัยแล้วคนลาวชอบคบค้าสมาคมและพูดคุย นอกจากนี้แล้วผู้ลี้ภัยจากลาวไม่คุ้นชินกับธรรมเนียมในเรื่องการนัดหมายล่วงหน้าก่อนไปพบเจอใครซึ่งเป็นเรื่องปกติในแคนาดาและสังคมตะวันตกอื่น ๆ กระนั้น หลังจากที่อาศัยอยู่ในแคนาดา

มาเป็นเวลา 25 ปี ผู้ลี้ภัยจากลาวได้กลายเป็นผู้ที่มีความสามารถในการปรับตัวเองไปมาระหว่างสองวัฒนธรรมหรือเป็นคนสองวัฒนธรรม (biculturalism) ซึ่งสามารถเผชิญกับวัฒนธรรมลาวและวัฒนธรรมแคนาดาได้โดยปราศจากความกังวล (Jandt 2004 อ้างถึงใน Stobbe 2006, 125)

ถึงแม้ว่าในช่วงแรกของการลี้ภัยในแคนาดาหน่วยงานของภาครัฐ ภาคเอกชน รวมทั้งองค์กรทางศาสนาได้ให้ความช่วยเหลือด้านต่าง ๆ แก่ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนเป็นอย่างดี แต่สิ่งที่ท้าทายลำดับแรกของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคลื่นลูกที่สอง ได้แก่ การหางานทำ โดยทั่วไปผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในคลื่นลูกแรกซึ่งมีภูมิหลังจากการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงานในเชิงวิชาชีพ รวมทั้งสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมสูง และลูกหลานของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่เกิดในแคนาดาไม่ค่อยประสบกับปัญหาในการปรับตัวและบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดามากนัก เช่นกรณีของผู้ลี้ภัยจากเวียดนามในช่วงแรก คือ ระหว่าง ค.ศ. 1975 และ 1978 ส่วนใหญ่เป็นชนชั้นกลางหรือมีอาชีพที่มั่นคงก่อนลี้ภัยมาแคนาดา เนื่องจากพูดภาษาฝรั่งเศสได้ หลายคนจึงเลือกที่จะไปตั้งถิ่นฐานในรัฐควิเบก ผู้ลี้ภัยกลุ่มนี้ได้งานที่มีรายได้ดีและบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดาได้ค่อนข้างดี (Bumsted 2003) กลุ่มที่ประสบปัญหามากที่สุดคือผู้ลี้ภัยในคลื่นลูกที่สอง ปัญหาสำคัญของผู้ลี้ภัยกลุ่มนี้ได้แก่การขาดทักษะการทำงานและการว่างงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรและไม่มีทักษะที่เกี่ยวข้องกับระบบตลาด ทำให้การปรับตัวต่อการดำรงชีวิตในแคนาดาเป็นไปด้วยความยากลำบาก รวมทั้งยังมีสภาพจิตใจที่บอบช้ำจากประสบการณ์อันเลวร้ายของสงครามกลางเมืองในกัมพูชา (Bumsted 2003) โดย Janet McLellan พบว่าในอดีตผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาที่ตั้งถิ่นฐานในรัฐออนแทรีโอต้องต่อสู้ดิ้นรนมากกว่าคนกลุ่มนี้ในรัฐควิเบก สหรัฐอเมริกา หรือประเทศตะวันตกอื่น ๆ เนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลออนแทรีโอและหน่วยงานอื่น ๆ ด้านการให้บริการที่เหมาะสมทางวัฒนธรรมและการขาดผู้นำของชุมชนที่มีศักยภาพ สิ่งท้าทายดังกล่าวส่งผลต่อการปรับตัวและการบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดาเป็นอย่างยิ่ง (McLellan 2009)

ในขณะที่ผู้ลี้ภัยจากเวียดนามในช่วงที่สองจำนวนไม่น้อยซึ่งมีเชื้อสายจีนก็ยังไม่พร้อมที่จะบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตในสังคมแคนาดาเนื่องจากมีความเชื่อที่ต่างไปจากชาวแคนาดาส่วนใหญ่ซึ่งนับถือศาสนาคริสต์ อีกทั้งพวกเขาไม่ได้พูดภาษาอังกฤษ

หรือฝรั่งเศส มีการศึกษาไม่สูงมากนัก และแทบจะไม่มีญาติพี่น้องในแคนาดา ส่วนมากจึงเลือกตั้งถิ่นฐานในเขตเมืองใหญ่ มักทำงานค่าแรงต่ำซึ่งไม่ต้องการทักษะสูงมากนัก มีปัญหาในการบูรณาการเข้ากับตลาดแรงงาน รวมทั้งต้องเผชิญกับการเลือกปฏิบัติค่อนข้างมาก และยังถูกลดตำแหน่งงาน เนื่องจากเคยประกอบอาชีพค้าขายมาก่อน บางส่วนจึงตัดสินใจเปิดร้านค้าขนาดเล็กเพื่อให้บริการลูกค้าซึ่งส่วนใหญ่อาศัยในชุมชนของชาวเวียดนาม (Bumsted 2003) อย่างไรก็ตาม แม้จะประสบปัญหาเรื่องการหางานอยู่บ้างในช่วงแรก แต่ผู้ลี้ภัยในคลื่นที่สองซึ่งอายุระหว่าง 15 ถึง 64 ปีจำนวนไม่น้อยมีงานทำ หลายรายทำงานที่ไม่มั่นคงและได้ค่าจ้างค่อนข้างน้อย หลายรายทำงานหนักและมีรายได้น้อยกว่ารายได้เฉลี่ยของคนทั้งประเทศ ด้วยเหตุนี้ จึงมีชาวเวียดนาม ชาวกัมพูชา และชาวลาว บางส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่มีเชื้อสายจีนที่ประสบปัญหาในการหางานทำหันมาเปิดกิจการขนาดเล็ก เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของชำ และกิจการอื่นๆ ซึ่งพบได้ทั่วแคนาดา นอกจากนี้ ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนในช่วงที่เดินทางมาถึงแคนาดาและต่อมาสำเร็จการศึกษาในระดับอุดมศึกษาได้ทำงานที่มีความเชี่ยวชาญในวิชาชีพมากขึ้นและมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1991 เป็นต้นมา (Dorais 2000)

งานวิจัยเรื่องการปรับตัวและโครงสร้างชุมชนของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในควิเบกซิตี้ซึ่งเป็นเมืองหลวงของรัฐควิเบก โดย Louis-Jacques Dorais (1991) จากภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยลาวาล พบว่า ผู้ลี้ภัยจากเวียดนามสามารถบูรณาการเข้ากับระบบเศรษฐกิจของแคนาดาได้มากที่สุดในขณะที่ผู้ลี้ภัยจากลาวบูรณาการได้น้อยที่สุด นอกจากนี้เขายังพบด้วยว่าในควิเบกซิตี้ความสำเร็จของการปรับตัวในเชิงวิชาชีพของผู้ลี้ภัยจากเวียดนามโดยเฉพาะอย่างยิ่งในคลื่นแรกซึ่งไม่แตกต่างจากอาชีพที่เคยทำก่อนที่จะลี้ภัยมายังแคนาดาส่งผลให้พวกเขาสามารถปรับตัวในเชิงสังคมและสามารถบูรณาการเข้ากับสังคมของแคนาดาได้ง่ายกว่าผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาและชาวลาวในคลื่นที่สองซึ่งส่วนใหญ่เคยเป็นเกษตรกรหรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ผู้ลี้ภัยในคลื่นลูกที่สองเมื่อเทียบกับผู้ลี้ภัยในคลื่นลูกแรกพบว่ามีการศึกษาไม่มาก ไม่สามารถพูดภาษาฝรั่งเศสหรืออังกฤษ และไม่มีญาติพี่น้องในควิเบกซิตี้ เงื่อนไขเหล่านี้เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการบูรณาการของพวกเขาในตลาดแรงงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจที่แคนาดาเผชิญในในทศวรรษที่ 1980 ด้วยเหตุนี้ หลังจากที่มาอาศัยใน

ควิเบกซิตี้ได้เพียงไม่กี่เดือน ผู้ลี้ภัยหลายคนซึ่งรวมทั้งชาวเวียดนามเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ได้ย้ายไปยังศูนย์กลางที่ใหญ่กว่าและมีประชากรมากกว่าอย่างมอนทรีออลและโทรอนโต อย่างไรก็ตาม การศึกษาของ Dorais (2007) ในเวลาต่อมาสะท้อนว่าถึงแม้ผู้ลี้ภัยจากเวียดนามต้องเผชิญกับอุปสรรคในเชิงเศรษฐกิจจนส่งผลต่อการปรับตัวและบูรณาการของพวกเขาสู่สังคมแคนาดา แต่โดยทั่วไปพวกเขาพึงพอใจกับชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นอีกทั้งมีความหวังกับอนาคตของพวกเขา

Louis-Jacques Dorais (1991) อธิบายเพิ่มเติมว่าบูรณาการทางเศรษฐกิจ (economic integration) ของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนดังกล่าวเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของระดับการปรับตัวทั้งหมดของพวกเขาสู่สังคมแคนาดา อย่างไรก็ตาม มีตัวชี้วัดที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งสะท้อนถึงการปรับตัวของคนกลุ่มนี้ ได้แก่ การเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายทางสังคมและองค์กรต่าง ๆ ของแคนาดาหรือองค์กรที่พวกเขาก่อตั้งขึ้นเอง นโยบายพหุวัฒนธรรมนิยมของแคนาดาที่เริ่มใช้เมื่อช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 นั้นประจวบเหมาะกับการมาถึงของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในคลื่นแรก นโยบายดังกล่าวเปิดโอกาสและส่งเสริมให้พลเมืองของแคนาดาที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้แสดงออกทางวัฒนธรรมของตนเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแคนาดาที่มุ่งเน้นความหลากหลายมากกว่าการหลอมรวมหรือผสมกลมกลืนจึงเป็นที่มาของการก่อตั้งและการขยายตัวขององค์กรซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์หรือวัฒนธรรมที่มีความหลากหลายทั่วประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเมืองใหญ่ โดยองค์กรชุมชน (community organizations) ที่ก่อตั้งโดยผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนเป็นหนึ่งนั้นดังจะเห็นได้จากในช่วงก่อน ค.ศ. 1975 มีสมาคมของชาวกัมพูชาเพียงแห่งเดียวที่ก่อตั้งโดยนักศึกษาชาวกัมพูชาที่มหาวิทยาลัยมอนทรีออล จนกระทั่งมีองค์กรเกือบห้าสิบแห่งในเวลาต่อมา สำหรับชาวกัมพูชาเชื้อสายจีนซึ่งรวมทั้งชาวลาวเชื้อสายจีนและชาวเวียดนามเชื้อสายจีนนั้นมีสมาคมของตัวเอง สมาชิกของทั้งสามกลุ่มดังกล่าวนอกจากจะเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดโดยสมาคมของตัวเองแล้ว ยังเข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรของชาวแคนาดาเชื้อสายจีนในเมืองต่าง ๆ เช่น โทรอนโต แวนคูเวอร์ และมอนทรีออลด้วย (Dorais 2000, 22)

ดังกรณีของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในควิเบกซิตี้ที่ได้รักษาความสัมพันธ์ พัฒนาเครือข่ายทางสังคม และจัดตั้งองค์กรชุมชน (community organizations) ขึ้นหลากหลาย

รูปแบบ กล่าวคือ ผู้ลี้ภัยส่วนใหญ่ยังคงรักษาความสัมพันธ์กับญาติในอินโดจีนและที่ลี้ภัยไปประเทศอื่น ๆ นอกจากนี้ยังได้ขยายเครือข่ายทางสังคมระหว่างญาติพี่น้องไปยังกลุ่มเพื่อนและคนรู้จักที่พบในแต่ละกลุ่มของผู้ลี้ภัยอีกด้วย รวมทั้งการรักษาความสัมพันธ์กับผู้อุปถัมภ์ เพื่อนร่วมงาน หรือแม้แต่เพื่อนร่วมชั้นเรียน ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่คอยให้ความช่วยเหลือ เครือข่ายทางสังคมดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในการช่วยให้ผู้ลี้ภัยซึ่งมีข้อจำกัดด้านภาษาและวัฒนธรรมให้สามารถปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมแคนาดาและปรับตัวเข้ากับสังคมและวัฒนธรรมของดินแดนที่เป็นบ้านหลังใหม่ของพวกเขาได้เป็นอย่างดี (Dorais 1991)

ในส่วนของของการจัดตั้งองค์กรชุมชนนั้น ในภาพรวมของทั้งประเทศพบว่าชาวเวียดนามมีองค์กรที่มากและหลากหลายที่สุด เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีจำนวนมากที่สุดและมีชนชั้นนำที่มีความมั่นคงในอาชีพทำหน้าที่เป็นผู้นำของกลุ่ม (Dorais 2000) นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 1960 นักศึกษาชาวเวียดนามในมอนทรีออลและควิเบกซิตี้ต่างก่อตั้งสมาคมของตนเองซึ่งมีบทบาทในการต้อนรับผู้ที่มาถึงใหม่รวมทั้งจัดงานเฉลิมฉลองเทศกาลเต๊ด (Tết) หรืองานปีใหม่ของชาวเวียดนามในเวลาต่อมาองค์กรชุมชนของชาวเวียดนามในแคนาดาเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่มีผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนทั้งสองระลอกเป็นต้นมา ในขณะที่องค์กรที่มีอยู่ก่อนหน้านั้นได้ปรับเปลี่ยนเป้าหมายเพื่อให้สอดรับกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น องค์กรที่ก่อตั้งขึ้นนี้มีบทบาทสำคัญทั้งในเชิงสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ ในการเป็นศูนย์กลางให้ความช่วยเหลือเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชาวเวียดนาม กัมพูชา และลาว และระหว่างสมาชิกเหล่านี้กับชาวแคนาดากลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งธำรงรักษาวัฒนธรรมของตน (Dorais 2000)

Nhi Phan (2016) ศึกษาประสบการณ์ในการตั้งถิ่นฐานของผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาและจากเวียดนามในโทรอนโต โดยมีข้อถกเถียงที่สำคัญคือผู้ลี้ภัยที่มีการศึกษาประกอบอาชีพที่ใช้ความเชี่ยวชาญ และอาศัยอยู่ในเขตเมืองซึ่งเดินทางถึงแคนาดาในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ถึงต้นทศวรรษที่ 1980 สามารถบูรณาการได้ดีกว่าในแคนาดาและมีสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่ง (sense of belonging) สูงกว่าผู้ลี้ภัยที่มีการศึกษาไม่มากนักและมาจากพื้นที่ชนบทซึ่งมาถึงแคนาดาในช่วงเวลาเดียวกัน ผลจากการศึกษาชี้ว่าผู้ลี้ภัยจากเวียดนามมีสำนึกของการเป็นส่วนหนึ่งกับสังคมแคนาดามากกว่าผู้ลี้ภัยจากกัมพูชา ส่วนหนึ่งอาจเกิดจากการที่ผู้ลี้ภัยจากเวียดนาม

สามารถบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดาได้ดีกว่าผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาอันเนื่องมาจากการที่ชาวเวียดนามมีการศึกษาที่ดีกว่าและมีเครือข่ายของชุมชนที่มากและหลากหลายกว่า

การสร้างชุมชนข้ามถิ่นและการธำรงชาติพันธุ์ของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในแคนาดา

แคนาดาเป็นประเทศที่มีความหลากหลายของกลุ่มชนและวัฒนธรรมสูงเป็นลำดับต้น ๆ ของโลก อันเป็นผลมาจากภูมิหลังของการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของกลุ่มที่หลากหลายในช่วงเวลาต่าง ๆ ซึ่งสอดรับกับกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการอพยพและโดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายพหุวัฒนธรรมนิยมที่แคนาดาใช้ในบริหารประเทศมาเป็นเวลาร่วมห้าทศวรรษรวมถึงจุดยืนของรัฐบาลชุดปัจจุบันที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายว่าเป็นจุดแข็งของประเทศ (Office of the Prime Minister 2015) ด้วยเหตุนี้พลเมืองของแคนาดาที่ภูมิหลังทางชาติพันธุ์ วัฒนธรรม หรือแม้แต่เพศสภาพและเพศวิถีที่แตกต่างกันจึงสามารถสร้างชุมชน นำเสนอวัฒนธรรมตลอดจนสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มได้อย่างเสรีและหลากหลาย ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนและลูกหลานที่เกิดในแคนาดาก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งถึงแม้ว่าในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานจะประสบกับปัญหาเรื่องการปรับตัวและบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดา แต่เมื่อระยะเวลาผ่านมากว่าสี่ทศวรรษพลเมืองของแคนาดาจากเวียดนาม กัมพูชา และลาวเหล่านี้สามารถสร้างชุมชนชาติพันธุ์ที่เข้มแข็ง ตลอดจนยืนยันในการดำรงอยู่ของชาติพันธุ์ตนเองด้วยการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ที่หลากหลาย อย่างไรก็ตาม ชาติพันธุ์ทัศน์ซึ่งมีการไหลเวียนของผู้คนข้ามรัฐชาติและบริบทที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมก็นำไปสู่การปะทะและต่อรองของอัตลักษณ์ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนด้วยเช่นกัน

1. ชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน: พื้นที่แห่งการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ชุมชนข้ามถิ่น เป็นชุมชนของกลุ่มคนที่อพยพย้ายถิ่นจากประเทศต้นทางมายังประเทศปลายทาง และได้นำเอาวัฒนธรรมเดิมจากถิ่นต้นทางมาให้ในการสร้างชุมชนที่ถิ่นปลายทาง (วิลาสินี โสภาพล 2559) สำหรับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน ชุมชนของพวกเขาตั้งอยู่ทั่วแคนาดาตามเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองสำคัญในแต่ละรัฐ ได้แก่

แวนคูเวอร์ เอ็ดมันตัน แคลการี วินนิเป็ก โทรอนโต มอนทรีออล ควิเบกซิตี้ และแฮลิแฟ็กซ์ เป็นต้น ชุมชนเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ด้วยการทำงานขององค์กรชุมชนหรือสมาคมของแต่ละกลุ่มที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรชุมชนและสมาคมของชาวเวียดนามซึ่งก่อตั้งมาตั้งแต่ยุคแรกที่มีนักศึกษาชาวเวียดนามมาศึกษาในรัฐควิเบก จนกระทั่งมีการตั้งองค์กรหรือสมาคมเพิ่มเติมอีกจำนวนไม่น้อยในภายหลัง นอกจากสมาคมของชาวเวียดนาม ชาวกัมพูชา (เขมร) และชาวลาวซึ่งเป็นประชากรกลุ่มใหญ่ของประเทศต้นทางแล้ว ยังมีสมาคมของชาวเวียดนาม ชาวกัมพูชา และชาวลาวเชื้อสายจีนซึ่งส่วนใหญ่ลี้ภัยมาในคลื่นผู้ลี้ภัยลูกที่สอง น่าสนใจว่าในบรรดาผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนซึ่งคนโดยทั่วไปมักเข้าใจว่ามีเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เขมร และเวียดนามซึ่งเป็น “ชนกลุ่มน้อยที่มองเห็น” (visible minorities)[12] นั้น จริงๆ แล้วยังมีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วย อาทิ ม้ง เย้า ถิ่น ขมุ ขแมร์กรอม (เขมรใต้) (Ministry of Employment and Immigration 1982; McLellan and White 2015) และไทดำ เป็นต้น[13] เพียงแต่กลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าวยังไม่ค่อยเป็นที่รับรู้ของสาธารณชนและไม่ได้รับความสนใจจากสื่อมวลชนและนักวิชาการของแคนาดาเท่าที่ควร และประการสำคัญสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์

---

[12] หมายถึง กลุ่มชนที่ไม่ใช่ชนพื้นเมืองของแคนาดาหรือคนผิวขาวทั้งในเชิงเชื้อชาติและสีผิว ตามนิยามที่กำหนดโดยพระราชบัญญัติความเสมอภาคในการจ้างงาน (The Employment Equity Act) หมวดหมู่ของชนกลุ่มน้อยที่มองเห็นประกอบด้วย เอเชียใต้ จีน ผิวสี ฟิลิปปินส์ ลาตินอเมริกา อาหรับ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียตะวันตก เกาหลี ญี่ปุ่น รวมทั้งชนกลุ่มน้อยที่มองเห็นที่ไม่ได้รวมอยู่ในหมวดหมู่ที่กล่าวมา ทั้งนี้ชนกลุ่มน้อยที่มองเห็นซึ่งมีพหุลักษณ์ (multiple visible minorities) ไม่ถือว่าเป็นชนกลุ่มน้อยที่มองเห็นและในหมวดหมู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นได้รวมเอากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เช่น เวียดนาม กัมพูชา ลาว และไทย เป็นต้น (Statistics Canada 2017)

[13] ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ชี้ว่ามีผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่หลบหนีเข้ามาอาศัยพักพิงในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2518 ถึง 2530 เป็นจำนวนประมาณ 673,000 คน และแบ่งผู้ลี้ภัยเหล่านี้บนพื้นฐานของชาติพันธุ์ ออกเป็นหกกลุ่มได้แก่ ม้ง ลาว ชนกลุ่มน้อยของลาว (เย้า กุ่ย ถิ่น ไผ่ ขมุ ลาวเทิง ไทดำ และฮ่อ) กัมพูชา (เขมร) กัมพูชาเชื้อสายไทยและเวียดนาม ในกลุ่มชาวเวียดนามนี้ยังแบ่งออกเป็นชาวเวียดนามที่อาศัยในลาวและอพยพมาพร้อมกับคนลาว ชาวเวียดนามที่อพยพมาทางเรือในช่วง พ.ศ. 2518 ถึง 2530 และชาวเวียดนามที่อพยพเข้ามาทางบกตั้งแต่ พ.ศ. 2523 (ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ 2536, 30-33)

เหล่านั้นมักไม่แสดงตัวหรือนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่ม แม้แต่ตัวของผู้เขียนเองขณะศึกษาในโทรอนโตและมีโอกาสเจอและทำความรู้จักกับผู้ลี้ภัยจากลาวคนหนึ่งซึ่งเดินทางมาถึงแคนาดาตอนที่เขาอายุประมาณแปดขวบยังเข้าใจผิดว่าเขาเป็นชาวลาวเชื้อสายเวียดนามเนื่องจากใช้นามสกุลชาวเวียดนาม เมื่อสนิทกันมากขึ้นจึงทราบว่าครอบครัวของเขาเป็นชาวไทดำซึ่งมีอยู่จำนวนน้อยมากในแคนาดา ตรงกันข้ามกับชาวม้งซึ่งถึงแม้ว่ามีประชากรไม่มากนักและไม่ค่อยเป็นที่รับรู้มากนักแต่ก็มีองค์กรของตนเอง ได้แก่ สมาคมม้งแห่งแคนาดา (Hmong Association of Canada) ข้อมูลสำมะโนประชากร ค.ศ. 2016 สำรวจโดยสำนักงานสถิติแคนาดาชี้ว่ามีชาวแคนาดาที่ระบุว่าตนมีภูมิหลังทางชาติพันธุ์ม้งอยู่ราวแปดร้อยคน (Statistics Canada 2018) ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตเมืองคิทเชเนอร์และเมืองวอเตอร์ลูในรัฐออนแทรีโอ บางครอบครัวย้ายมาจากรัฐซัสแคตเชวันและเปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์คณะเมนโนไนท์ (ดูเพิ่มเติมใน Winland 2006)

ถึงแม้ว่าจะมีองค์กรชุมชนน้อยกว่าและมีจำนวนประชากรน้อยกว่าชาวแคนาดาเชื้อสายเวียดนามมาก แต่ผู้ที่มาจากลาวและกัมพูชาก็ได้สร้างชุมชนข้ามถิ่นที่สมาชิกถูกยึดโยงเข้าด้วยกันบนพื้นฐานของค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศาสนาพุทธนิกายเถรวาทและงานบุญประเพณีต่าง ๆ เช่น มีการจัดเทศกาลบายศรีสู่ขวัญของชาวลาวในควิเบกซิตี้ (Dorais 1991) ชาวแคนาดาเชื้อสายกัมพูชาและลาวประมาณร้อยละ 90 นับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาท ด้วยเหตุนี้พวกเขาจึงผูกพันแนบแน่นกับหลักคำสอนทางพุทธศาสนา จึงไม่เป็นที่แปลกใจว่าเหตุใดพวกเขาจึงพยายามหาสถานที่เพื่อสำหรับประกอบศาสนกิจทันทีที่เดินทางมาถึงแคนาดาในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 แต่ก็พบก็อุปสรรคหลายประการ หนึ่งในนั้นได้แก่การขาดพระสงฆ์ที่จะมาจำพรรษา ในยุคที่เขมรแดงเรืองอำนาจระหว่าง ค.ศ. 1975 ถึง 1978 พระสงฆ์เกือบทั้งหมดถูกกวาดล้าง ในขณะที่สถานการณ์ในลาวพระสงฆ์ถูกบังคับให้

สึกเป็นฆราวาส[14] ด้วยเหตุนี้จึงเป็นเรื่องยากที่จะหาพระสงฆ์มาประจำที่วัดในแคนาดา ดังจะเห็นได้จากในช่วง ค.ศ.1980 ถึง1992 ถึงแม้ว่าจะมีชาวกัมพูชาในแคนาดาประมาณ 18,000 คน แต่กลับพบว่ามีพระสงฆ์ชาวกัมพูชาเพียงห้ารูปเท่านั้น และจนกระทั่ง ค.ศ. 1996 มีพระสงฆ์ชาวกัมพูชาเพียงรูปเดียวในพื้นที่ออตตาวา (McLellan 2004 อ้างใน McLellan and White 2015, 162) ในรัฐออนแทรีโอปัญหาการขาดพระสงฆ์ชาวกัมพูชา (เขมร) ในเขต Greater Toronto Area (GTA)[15] และเมืองใกล้เคียงอย่างวินด์เซอร์ ลอนดอน และแฮมิลตัน นั้นไม่ได้รับการแก้ไขจนกระทั่งชาวกัมพูชาในพื้นที่ดังกล่าวมีความสามารถในการอุปถัมภ์พระสงฆ์ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 และเมื่อชาวแขมร์กรอมจากตอนใต้ของเวียดนามเริ่มสร้างวัดเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมทางศาสนาของพวกเขา (McLellan 2009 อ้างถึงใน McLellan and White 2015, 162)

ส่วนพุทธศาสนิกชนชาวลาวที่อาศัยอยู่ในรัฐออนแทรีโอนั้นเริ่มมีพระสงฆ์มาจำพรรษาอย่างถาวรในโทรอนโตใน ค.ศ. 1984 นอกจากนี้พวกเขายังได้ไปวัดที่มีพระจำพรรษาในชุมชนคนลาวที่มอนทรีออลด้วย มีชาวลาวตั้งถิ่นฐานในรัฐออนแทรีโอประมาณหนึ่งหมื่นคน ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขต GTA และเมืองต่าง ๆ ที่อยู่โดยรอบ (White 2012, อ้างถึงใน McLellan and White 2015, 162) ผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาและจากลาวส่วนใหญ่มีภูมิหลังเป็นเกษตรกร ฐานะยากจน ไม่ค่อยมีการศึกษา ขาดเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง ขาดความรู้ในภาษาอังกฤษหรือฝรั่งเศส รวมทั้งขาดผู้ที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้นำชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาซึ่งส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรที่เคยอาศัยอยู่ในชนบทและมีอัตราส่วนของผู้ไม่รู้หนังสือค่อนข้างสูง หลายคนเป็นเด็กกำพร้า หญิงหม้าย ผู้รอดชีวิตจากการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จากเขมรแดงที่ยังมีสภาพจิตใจ

---

[14] John Cliffoed Holt (2009, อ้างถึงใน McLellan and White 2015, 162) ชี้ว่าหลังที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ค.ศ. 1975 พระสงฆ์ในประเทศไม่ได้ตกเป็นเป้าโดยทางการและไม่ได้ถูกบังคับให้สึก แต่ถูกใช้ให้เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อของพรรคคอมมิวนิสต์และในเวลาต่อมาได้เปลี่ยนแปลงองค์กรพระสงฆ์ของลาวอย่างรุนแรง

[15] GTA เป็นเขตมหานครที่มีประชากรอาศัยอยู่มากที่สุดในแคนาดาพื้นที่ดังกล่าวประกอบไปด้วยเมืองหลังคือโทรอนโตและเทศบาลระดับภูมิภาคอีกสี่แห่งที่อยู่รายล้อม ได้แก่เดอรัม ฮัลตัน พีล และยอร์ค

บอบช้ำ ด้วยเหตุนี้ผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาจึงยังหวาดระแวง กลัว และมีปัญหาสุขภาพจิต (Hinton et al. 2009; McLellan 2009; Stammel et al. 2013 อ้างถึงใน McLellan and White 2015, 162) สภาพการณ์เหล่านี้ทำให้พวกเขามีข้อจำกัดในการสร้างชุมชนที่ยึดโยงโดยพุทธศาสนาเมื่อเทียบกับผู้ลี้ภัยจากลาวที่มาถึงแคนาดาในช่วงเวลาเดียวกัน ต้นทุนทางสังคมและทุนทางเศรษฐกิจที่ต่ำดังกล่าวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการต่อรองและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่เกิดจากคนในท้องถิ่นที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อตั้งศาสนสถานของผู้ลี้ภัยทั้งสองกลุ่มดังกล่าว (Dunn 2001; Tweed and Prothero 1999, 289 อ้างถึงใน McLellan and White 2015, 163)

ดังจะเห็นได้จากกรณีของผู้ลี้ภัยจากลาวในรัฐออนแทรีโอที่ต้องการสร้างวัดในคาเลดอน เมืองซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของโทรอนโตและเผชิญกับปฏิกิริยาเชิงลบจากคนในท้องถิ่น (McLellan and White 2005; White 2006 อ้างถึงใน McLellan and White 2015, 163) ถึงแม้จะมีอุปสรรคดังที่ได้กล่าวมา แต่ในระยะเวลาต่อมาได้มีการสร้างวัดของชาวลาวและวัดของชาวกัมพูชาหลายแห่งในเมืองต่าง ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นสถานที่สำหรับประกอบกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้นแต่ยังทำหน้าที่ในการเป็นศูนย์กลางของชุมชนชาวกัมพูชาและชาวลาวอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดของชุมชนชาวลาวในเมืองต่าง ๆ ทางตอนใต้รัฐออนแทรีโอที่มักจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมตลอดทั้งปี เช่น วัดลาวสีรัตนซะยาราม (Wat Lao Sirattanaxayaram) ในเมืองเซ็นทราเลีย (ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 2010) และวัดลาวโทรอนโต (Wat Lao Toronto) ซึ่งเป็นวัดลาวแห่งแรกในพื้นที่โทรอนโตและใกล้เคียง ก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1984 โดยนิมนต์พระมาจากมอนทรีออลหนึ่งรูป เริ่มแรกใช้ อพาร์ทเม้นท์แห่งหนึ่งในเขตนอร์ทยอร์คเป็นศาสนสถาน ต่อจากนั้นได้ย้ายสถานที่ตั้งอีกสามครั้งแต่ยังคงอยู่ในเขตยอร์คและนอร์ทยอร์คซึ่งเป็นพื้นที่ชานเมืองทางตอนเหนือของโทรอนโตที่มีชาวลาวอาศัยอยู่ จนในที่สุดใน ค.ศ. 1998 ได้ย้ายวัดไปตั้งในเมืองคาเลดอนซึ่งห่างจากโทรอนโตไปทางทิศเหนือประมาณ 45 กิโลเมตร โดยได้สร้างวัดอย่างถาวรในพื้นที่ 73 เอเคอร์และเปลี่ยนชื่อเป็น “วัดลาวเวลุวะนาราม” (Wat Lao Veluwanaram) วัดแห่งนี้ทั้งที่ดินและสิ่งได้รับเงินบริจาคจากชาวลาวกลุ่มต่าง ๆ และได้แรงงานชาวลาวจากพื้นที่ต่างๆ ในรัฐออนแทรีโอมาช่วยกันสร้างสิ่งจนแล้วเสร็จใน ค.ศ. 2006 โดยใช้เวลาสร้างราวสองปีวัดแห่งนี้เป็นพื้นที่ทางศาสนาและพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมซึ่งสำคัญที่สุดของชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากลาวซึ่งต่อมา

ได้กลายเป็นชาวแคนาดาเชื้อสายลาวในรัฐออนแทรีโอ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติศาสนกิจของชาวลาวเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวลาวด้วย อย่างไรก็ตาม มีผู้ลี้ภัยจากลาวเชื้อสายม้งจำนวนหนึ่งที่หันไปนับถือศาสนาคริสต์คณะเมนโนไนท์ซึ่งแม้พวกเขาจะไม่ปฏิเสธความสำคัญของวัฒนธรรมลาว แต่บางครั้งก็ปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในเทศกาลของชาวลาวเนื่องจากกิจกรรมด้านวัฒนธรรมของชาวลาวมักเกี่ยวข้องกับศาสนาพุทธ (Dorais 2000) ด้วยเหตุนี้การสร้างชุมชนข้ามถิ่นของเขาจึงวางอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมม้งจากถิ่นต้นทาง เช่น การแต่งกายและภาษาและถูกยึดโยงกับความเชื่อในศาสนาใหม่ในถิ่นปลายทาง (ดูเพิ่มเติมใน Winland 2006)

เช่นเดียวกับผู้ลี้ภัยจากลาว ผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาได้สร้างชุมชนข้ามถิ่นของพวกเขาโดยมีพื้นที่ทางศาสนาของวัดที่สร้างในเมืองต่าง ๆ เป็นตัวเชื่อมประสานผ่านกิจกรรมทางศาสนาที่จัดตลอดทั้งปี โดยทั่วไปวัดของชาวกัมพูชามักตั้งอยู่ในเมืองสำคัญของประเทศ ได้แก่แวนคูเวอร์ เอ็ดมันตัน โทรอนโต ออตตาวา ลอนดอน แฮมิลตัน (วัดของขแมร์กรอมเพียงแห่งเดียวในแคนาดา) วินด์เซอร์ มอนทรีออล ส่วนใหญ่จะมีวัดตั้งอยู่เมืองละแห่ง ยกเว้นมอนทรีออลที่มีวัดของชาวกัมพูชาสองแห่งเนื่องจากเป็นเมืองที่มีชาวแคนาดาเชื้อสายกัมพูชาอาศัยอยู่มากที่สุด (Dorais 2000, 11) ส่วนชุมชนชาวกัมพูชาที่ใหญ่รองจากมอนทรีออลคือชุมชนชาวกัมพูชาใน โทรอนโต ซึ่งอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในย่านแยกถนนเจนตัดกับฟินช์ (Jane and Finch) ในเขตนอร์ทยอร์ค (North York) ชุมชนผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาไม่เพียงสะท้อนถึงการเป็นชุมชนข้ามถิ่นที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกิจกรรมทางศาสนาที่ชาวกัมพูชานำมาจากมาตุภูมิเท่านั้น แต่ยังถูกสร้างผ่านศิลปะการแสดงตามประเพณีที่สืบทอดมาจากผู้ลี้ภัยในยุคแรกซึ่งส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชนชั้นสูงของประเทศ และการจัดงานเทศกาลกัมพูชาซึ่งเป็นงานส่งเสริมวัฒนธรรมเขมรที่ใหญ่ที่สุดในแคนาดา ซึ่งดำเนินงานโดย Centre Khemara องค์กรชุมชนที่สำคัญที่สุดของชาวกัมพูชาในแคนาดาซึ่งเกิดจากการรวมสององค์กรสำคัญที่ตั้งอยู่ในมอนทรีออลเข้าด้วยกัน คือ Communauté Angkorienne du Canada (The Angkorian Community of Canada) กับ Centre Khemara (Khemara Center) ใน ค.ศ. 2014 เนื่องจากมีเป้าหมายในการดำเนินงานเหมือนกันคือการสืบทอดวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของเขมรไปยังชนรุ่นหลังของกัมพูชาและสาธารณชน

ในขณะที่ชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาและเวียดนามถูกเชื่อมโยงกับศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเป็นหลัก ชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากเวียดนามก็ถูกสร้างโดยอิงอยู่กับพื้นที่ทางศาสนาด้วยเช่นกัน โดยหลักแล้วเป็นศาสนาพุทธนิกายมหายานกับศาสนาคริสต์นิกายโรมินคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ในแคนาดาพุทธมหายานมีส่วนสำคัญในธำรงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวเวียดนามโดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุรักษ์วัฒนธรรมและภาษา ใน ค.ศ. 1975 ผู้ลี้ภัยจากเวียดนามได้สร้างศาสนสถานในบรอสซาร์ (Brossard) ซึ่งเป็นพื้นที่ชานเมืองทางทิศใต้ของมอนทรีออล ต่อมาใน ค.ศ. 1980 กลุ่มชาวเวียดนามซึ่งมีความเห็นไม่ลงรอยกับสมาชิกของศาสนสถานในบรอสซาร์ได้แยกมาสร้างศาสนสถานอีกแห่งในย่านโก้ดเดแนฌ (Côte-des-Neiges) ซึ่งตั้งอยู่บนเกาะมอนทรีออล องค์กรทางศาสนาทั้งสองมีบทบาทสำคัญในการช่วยผู้ลี้ภัยจากเวียดนามที่เดินทางมาในภายหลังได้ก่อตั้งศาสนสถานอีกหลายแห่งในเมืองอื่น ๆ ของแคนาดา จนกระทั่งใน ค.ศ. 1998 มีศาสนสถานเจ็ดแห่งในมอนทรีออล หกแห่งในโทรอนโต และสามแห่งในแวนคูเวอร์ ส่วนผู้ลี้ภัยจากเวียดนามที่นับถือศาสนาคริสต์นั้นพบว่าประมาณร้อยละ 15 อยู่ในนิกายโรมันคาทอลิก และร้อยละ 3 อยู่ในนิกายโปรแตสแตนท์ มีจำนวนน้อยที่นับถือวิญญาณและนับถือลัทธิเกาได๋ (Caodaism) ซึ่งเกิดขึ้นในเวียดนามในช่วงทศวรรษ 1920 เป็นการผสานแนวคิดศาสนาต่าง ๆ ทั่วโลกเข้าด้วยกัน (Dorais 2000, 26) ในโทรอนโตและเมืองต่าง ๆ ในเขต GTA ซึ่งมีชาวเวียดนามตั้งถิ่นฐานเป็นจำนวนมากจนนำไปสู่การเกิดขึ้นของชุมชนชาวเวียดนามขนาดใหญ่ที่สุดของประเทศนั้น ชาวแคนาดาเชื้อสายเวียดนามได้ก่อตั้งสถาบันทางศาสนาที่หลากหลายทั้งในศาสนาคริสต์ ลัทธิเซน ศาสนาพุทธ และลัทธิเกาได๋ (Pfeifer 1999) พื้นที่ทางศาสนาและกิจกรรมที่ดำเนินโดยสถาบันทางศาสนาที่ได้กล่าวไปนั้นไม่นับรวมการมีองค์กรทางชาติพันธุ์ที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นจำนวนมากเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของของชาวเวียดนามที่มีภูมิหลังอันหลากหลาย เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนข้ามถิ่นและการธำรงชาติพันธุ์ของผู้ลี้ภัยจากเวียดนามมีความเข้มแข็ง

นอกจากพื้นที่ทางศาสนาแล้ว ยังพบว่าชุมชนข้ามถิ่นเวียดนามซึ่งสมาชิกของชุมชนประกอบด้วยผู้ลี้ภัยจากเวียดนามที่ตั้งถิ่นฐานในแคนาดาตั้งแต่ก่อนการมาถึงของผู้ลี้ภัยที่อพยพมาแคนาดาทั้งสองช่วงเวลา ชาวเวียดนามที่อพยพมาในช่วงหลังที่ได้รับ

การอุปถัมภ์จากญาติพี่น้องในแคนาดา รวมทั้งผู้อพยพชาวเวียดนามเมื่อไม่นานมานี้ ยังถูกประกอบสร้างและธำรงผ่านสิ่งต่าง ๆ อาทิ ร้านอาหารเวียดนามที่มีอยู่มากมาย นับไม่ถ้วนทั่วประเทศทั้งในมืองใหญ่และเมืองเล็ก และเป็นที่นิยมไม่เพียงแต่ในหมู่ชาวเวียดนามเท่านั้น แต่ยังได้รับการชื่นชอบจากคนกลุ่มอื่น ๆ โดยทั่วไปด้วย การจัดงานเต๊ดและเทศกาลเวียดนามในเมืองสำคัญ เช่น แวนคูเวอร์ เอ็ดมันตัน มอนทรีออล โทรอนโต หรือแม้แต่การมีรายการโทรทัศน์เป็นของตัวเอง เช่น รายการ TV Viet Tien ที่ออกอากาศเป็นเวลาหนึ่งชั่วโมงในช่วงเช้าของวันอาทิตย์ทางช่อง OMNI สามารถรับชมได้ทั่วประเทศ และรายการ Calgary Vietnamese Television ออกอากาศ 30 นาที ทางช่อง OMNI สัปดาห์ละหนึ่งครั้ง เป็นรายการที่มีกลุ่มเป้าหมายคือชาวเวียดนามที่อาศัยอยู่ในคาลการี เมืองสำคัญในรัฐแอลเบอร์ตาและพื้นที่ใกล้เคียง

ไม่เพียงเท่านั้น ชุมชมข้ามถิ่นของชาวเวียดนามในแคนาดายังถูกสร้างผ่านการชมดีวีดีบันทึกวาไรตี้โชว์ที่ชื่อว่า Paris by Night ซึ่งเริ่มผลิตใน ค.ศ. 1983 ในปารีสสำหรับผู้ชมชาวเวียดนามที่อาศัยในฝรั่งเศส แต่ในช่วงปลายทศวรรษ 1980 บริษัทที่ผลิตการแสดงดังกล่าวได้ย้ายมาจัดการแสดงในสหรัฐอเมริกาเนื่องจากมีประชากรชาวเวียดนามโพ้นทะเลมากที่สุดและนักแสดงส่วนใหญ่ซึ่งลี้ภัยมาจากเวียดนามใต้อาศัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา Paris by Night ซึ่งย้ายฐานการผลิตมาที่สหรัฐอเมริกาเริ่มมีการบันทึกการแสดงเพื่อจำหน่ายในช่วงกลางทศวรรษ 1990 วาไรตี้โชว์ดังกล่าวประกอบด้วยการร้องเพลงโดยศิลปินสมัยใหม่ การร้องเพลงลูกทุ่ง การเต้น การแสดงละคร และการแสดงตลก วาไรตี้โชว์ดังกล่าวเป็นที่นิยมอย่างมากในสหรัฐอเมริกาจนบัตรชมการแสดงทุกครั้งและทุกรอบถูกจำหน่ายหมดอย่างรวดเร็ว และดีวีดี (ในยุคก่อนหน้านั้นจำหน่ายในรูปแบบวิดีโอเทป) บันทึกการแสดงได้ถูกส่งไปจำหน่ายในหลายประเทศที่มีชุมชนชาวเวียดนามรวมทั้งแคนาดาจนเป็นที่นิยมอย่างท่วมท้นแต่ไม่สามารถจำหน่ายอย่างถูกกฎหมายได้ในเวียดนามเนื่องจากการแสดงบางส่วนมีเนื้อหาต่อต้านพรรคคอมมิสนิสต์ในเวียดนาม ส่งผลให้รัฐบาลเวียดนามสั่งห้ามไม่มีการจำหน่ายดีวีดีดังกล่าวในประเทศ

เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนในแคนาดานอกจากวัฒนธรรมเดิมจากมาตุภูมิอย่างความเชื่อและกิจกรรมทางศาสนา อาหารการกิน ภาษา งานเทศกาล ตลอดจนศิลปะการแสดงแล้ว พวกเขายังฉวยใช้วัฒนธรรมเดิมของตนที่ถูกแปรรูป

ในต่างถิ่นมาใช้ในการสร้างชุมชนข้ามถิ่นของตนเพื่อให้เป็นพื้นที่ของการสร้างและนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มด้วย เช่นกรณีของ Paris by Night ซึ่งเคลื่อนย้ายจากยุโรปมายังอเมริกาเหนือและถูกชมทั้งที่เวทีและชมจากดีวีดีและตัวบทที่ปรากฏในการแสดงซึ่งมีทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ของวัฒนธรรมเวียดนาม (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวียดนามใต้) รวมทั้งจุดยืนของอุดมการณ์ทางการเมืองถูกนำมาใช้สร้างและยึดโยงชุมชนข้ามถิ่นของเหวียตเกี่ยวทั้งในแคนาดาและประเทศอื่น ๆ ทั่วโลกเข้าด้วยกัน ไม่เพียงเท่านั้นชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนยังอาจถูกสร้างจากการรับเอาวัฒนธรรมตะวันตกของประเทศปลายทางคือแคนาดามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนตน เช่น การเฉลิมฉลองเทศกาลขอบคุณพระเจ้า (Thanksgiving) รวมทั้งการบูรณาการเข้ากับวัฒนธรรมของกลุ่มอื่น ๆ นอกเหนือจากเวียดนาม กัมพูชา และลาว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชนกลุ่มอื่นในอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น การขายทั้งอาหารลาวและอาหารไทยในร้านอาหารลาว

2. การปะทะและต่อรองอัตลักษณ์ในชุมชนข้ามถิ่นของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีน

ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนดำรงอยู่ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มิได้มีความหลากหลายแต่เฉพาะในสังคมแคนาดาเท่านั้นแต่ยังเผชิญกับพลวัตความหลากหลายและซับซ้อนของกลุ่มคนที่ไหลเวียนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนจนนำไปสู่การปะทะและต่อรองของอัตลักษณ์ ดังที่จะได้นำเสนอผ่านตัวอย่างของปรากฏการณ์ดังต่อไปนี้

2.1 ความซับซ้อนของความหลากหลายและการเบียดขับในชุมชนชาวเวียดนาม

เช่นเดียวกับผู้ลี้ภัยจากเวียดนามในหลายประเทศ ผู้ลี้ภัยจากเวียดนามในแคนาดาเป็นกลุ่มที่ต่อต้านคอมมิวนิสต์ (Lam 2010 อ้างถึงใน Phan 2016, 28) และต่อต้านการใช้สัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับคอมมิวนิสต์ทุกรูปแบบในกิจกรรมของชุมชนอย่างเคร่งครัด ตลอดระยะเวลากว่าสี่สิบปีที่ผ่านมา ชาวเวียดนามไม่เพียงแต่ดำรงอยู่ท่ามกลางความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรมในสังคมแคนาดาเท่านั้น แต่ยังเผชิญกับความซับซ้อนและความหลากหลายในสองมิติที่นำไปสู่การแบ่งแยก เบียดขับและเลือกปฏิบัติในชุมชนของชาวเวียดนามในแคนาดา (Ngo 2016, 24-26)

2.1.1 **อัตลักษณ์ของภูมิภาคที่เกี่ยวข้องกับสงคราม** (regional identity related to war) ในช่วงสงครามเวียดนาม เวียดนามแบ่งออกเป็นเวียดนามเหนือและเวียดนามใต้ และยังมีภาคกลางในช่วงที่เป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ในการรับรู้ของคนเวียดนามโดยทั่วไป ผู้ที่มาจากภาคกลางและภาคใต้ซึ่งเป็นกลุ่มแรกที่หลบหนีออกจากเวียดนามเท่านั้นที่เป็น “ผู้ลี้ภัยโดยชอบธรรม” ในขณะที่ผู้ที่มาจากภาคเหนือถูกมองว่าเป็นคอมมิวนิสต์และเป็นชนกลุ่มน้อยซึ่งไม่มีสิทธิ์ในการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนชาวแคนาดาเชื้อสายเวียดนาม ภาษาถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการ “แยกเขาแยกเรา” สำหรับผู้ลี้ภัยจากเวียดนาม ภาษาพูดของผู้ที่มาจากภาคเหนือถูกตีตราว่าเป็นภาษาของผู้ที่จงรักภักดีกับคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ ผู้ที่พูดสำเนียงภาคเหนือซึ่งหัวเราะเสียงดังหรือพูดสบถมักถูกตำหนิโดยผู้ลี้ภัยจากเวียดนามจากภาคกลางและภาคใต้ว่าประพฤติตัวไม่เหมาะสมในที่สาธารณะ การตำหนิและล้อเลียนสำเนียงพูดดังกล่าวทำให้ผู้ที่มาจากภาคเหนือรู้สึกว่าถูกเลือกปฏิบัติ และมักแยกตัวเองออกไปไม่เข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนชาวเวียดนามจัด

2.1.2 **ชนชั้นและความแตกต่างในการอพยพ** (class and migration differences) ชนชั้นนำที่ลี้ภัยในคลื่นแรกซึ่งก่อนเดินทางมาแคนาดามีสถานภาพทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมสูงและมักดูแคลนผู้ลี้ภัยที่มาในคลื่นที่สองซึ่งมีสถานภาพที่ด้อยกว่า ในขณะที่ผู้ลี้ภัยจากเวียดนามส่วนหนึ่งยังคงมีอคติต่อผู้คนที่อาศัยอยู่ในเวียดนามเพราะคิดว่าคนกลุ่มนั้นได้รับอิทธิพลจากระบอบคอมมิวนิสต์และมีอคติต่อชาวเวียดนามที่มาถึงแคนาดาใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานมีฝีมือ นักลงทุนและนักศึกษาซึ่งถูกมองว่าเป็นพวกชนชั้นสูงของประเทศและได้รับความช่วยเหลือจากเจ้าหน้าที่ในเวียดนาม และถูกเรียกว่า “พวกเวียดนามใหม่” เนื่องจากใช้คำศัพท์ใหม่ที่เกิดขึ้นในยุคหลังสงครามเวียดนามในการพูดคุยในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ พวกเวียดนามใหม่ยังรู้สึกว่าเป็นคนชายขอบในชุมชนชาวเวียดนามในแคนาดา เนื่องจากไม่ได้รับการต้อนรับให้เข้าร่วมกิจกรรมหลายอย่างโดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมทางการเมืองที่จัดโดยชุมชนชาวเวียดนาม มิหนำซ้ำผู้ที่มาใหม่ซึ่งอพยพมาเป็นจำนวนมากในระยะหลังยังถูกลดคุณค่าด้วยการถูกมองว่าเป็นเพียง “ผู้อพยพด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจ” (economic migrants) มาแคนาดาเพียงเพื่อตักตวงผลประโยชน์จากชุมชนของชาวเวียดนามที่สร้างโดย “ผู้ลี้ภัยโดยชอบธรรม” ที่อพยพมาก่อนหน้านี้

ความตึงเครียดเพิ่มมากขึ้นเมื่อผู้ลี้ภัยโดยชอบธรรมพบว่าผู้ที่มาใหม่ประสบความสำเร็จและมีฐานะความเป็นอยู่ที่ดีมากกว่าผู้ลี้ภัยในยุคแรก

3. วัฒนธรรมเดิมในบ้านหลังใหม่และความรู้สึกแปลกแยก

Janel Maclellan (2009) ชี้ว่าในช่วงทศวรรษที่ 1980 และ 1990 ครอบครัวของผู้ลี้ภัยจากกัมพูชาต้องเผชิญกับปัญหาที่เกิดขึ้นจากการตั้งถิ่นฐานในแคนาดา ในขณะที่คนรุ่นพ่อแม่ต้องต่อสู้ดิ้นรนกับการปรับตัว การสร้างมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัว การรักษาวัฒนธรรมกัมพูชา และการค้นหาสำนึกของสถานที่ (sense of place) ในสังคมพหุวัฒนธรรมแคนาดา คนรุ่นลูกซึ่งเกิดในแคนาดากลับต้องเผชิญกับประเด็นการค้นหาตัวตนที่แท้จริงของตัวเองท่ามกลางบริบทของวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย ตัวตนของเยาวชนชาวกัมพูชาสะท้อนการมีอัตลักษณ์แบบลูกผสม (hybrid identities) อันเกิดการเข้าร่วมกับกิจกรรมทางศิลปะ ดนตรี และรูปแบบทางวัฒนธรรมที่อิงแอบกับความเป็นเขมร และความสามารถจากการมีวิธีปฏิสัมพันธ์และการสื่อสารที่หลากหลาย นอกจากนี้ยังมีการเลื่อนไหลของอัตลักษณ์ซึ่งเป็นผลจาก “การสับเปลี่ยนรหัส” (code-switching) ไปมาระหว่างแบบแผนของคำพูดและการอ้างอิงซึ่งเป็นที่เข้าใจเฉพาะในกลุ่มเยาวชนชาวกัมพูชาหรือสมาชิกของชุมชนกับแบบแผนของคำพูดและการอ้างอิงซึ่งเป็นที่เข้าในในสถาบันหลัก พื้นที่การทำงาน (employment sites) และเครือข่ายของเพื่อนนอกกลุ่มชาวกัมพูชาน่าสนใจว่าเยาวชนกัมพูชาได้ผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ อาทิ สไตล์การแต่งตัว ดนตรี ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ และการรวมกลุ่มซึ่งสะท้อนถึงความพยายามในการประนีประนอมระหว่างวัฒนธรรมของกัมพูชากับอัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่นและการผนวกเข้ากับสังคมแคนาดา อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกแตกต่างที่รุนแรงซึ่งเกิดขึ้นในชาวกัมพูชารุ่นที่สองส่งผลให้พวกเขามีปัญหาในการทำความเข้าใจและยอมรับแนวปฏิบัติและสถาบันทางศาสนาตามประเพณีโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของศาสนาพุทธ พระสงฆ์ และความหมายของพิธีกรรมตามประเพณี (Maclellan 2009, 15) ด้วยเหตุนี้ถึงแม้ว่าเยาวชนชาวกัมพูชาในรัฐออนแทรีโอส่วนหนึ่งให้ความสำคัญกับวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของวัดในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนในชุมชนและในการอนุรักษ์วัฒนธรรมเขมร (Maclellan 2009, 166) แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้มองดู

ว่าศาสนาพุทธเป็นส่วนสำคัญในอัตลักษณ์ส่วนบุคคล อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อีกต่อไป พวกเขาใช้สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบใหม่ในการนำเสนอความเป็นชาวเขมรซึ่งมิได้ถูกยึดโยงกับแนวปฏิบัติ จริยธรรม และค่านิยมในศาสนาพุทธ แต่เกิดจากเครือข่ายข้ามชาติโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเดินทางไปเยือนกัมพูชา (Maclellan 2009, 15)

ความรู้สึกแปลกแยกกับวัฒนธรรมเดิมยังเกิดขึ้นกับผู้ลี้ภัยกลุ่มอื่นด้วย ดังเช่นผู้ลี้ภัยจากเวียดนามเชื้อสายจีนในโทรอนโตคนหนึ่งซึ่งลี้ภัยมาตั้งแต่เด็ก เธอได้รับการเลี้ยงดูเป็นอย่างดีจากผู้อุปถัมภ์ที่เธอนับถือเหมือนพ่อแม่คนที่สองและต่อมาโดยพี่ชายทั้งสองซึ่งอายุห่างจากเธอค่อนข้างมาก หลังสำเร็จการศึกษา เธอมีงานทำและใช้ชีวิตอย่างมีความสุขในสังคมแคนาดา อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมา หลังจากที่เธอและพี่ชายอุปถัมภ์ให้แม่ซึ่งไม่ได้ลี้ภัยมาพร้อมกันให้มาอาศัยในแคนาดา ความรู้สึกแปลกแยกของเธอซึ่งถูกหล่อหลอมด้วยค่านิยมและวิถีชีวิตในดินแดนใหม่กับแม่ซึ่งเป็นเหมือนตัวแทนของวัฒนธรรมเดิมจึงเกิดขึ้น เธอชี้ว่าในวัยเด็กพี่ชายของทั้งสองของเธอต้องทำงาน เธอจึงต้องใช้เวลาส่วนใหญ่กับครอบครัวของคนผิวขาว ดังนั้นโลกทัศน์ของเธอจึงต่างจากโลกทัศน์ของแม่ซึ่งเติบโตและใช้ชีวิตในครอบครัวเวียดนามเชื้อสายจีนแบบโบราณ ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมาเธอกับแม่จะเริ่มเข้าใจกันบ้าง แต่ช่วงแรกที่แม่เดินทางมาถึง เธอมองดูแม่เหมือนเป็นคนแปลกหน้า ทั้งสองไม่ได้มีปัญหาในเรื่องภาษาที่ใช้สื่อสารระหว่างกัน แต่มีปัญหาเกี่ยวกับมุมมองและความคิดเห็นที่ต่างกันค่อนข้างมาก (Ha 2013, 64)

4.สายสัมพันธ์กับมาตุภูมิของผู้ลี้ภัย

งานวิจัยของ Priscilla Koh (2016) นอกจากจะนำเสนอถึงประสบการณ์ของการเป็น “มนุษย์เรือ” การใช้ชีวิตอยู่ในค่ายผู้ลี้ภัย การเดินทางมายังแคนาดา และการต่อสู้ดิ้นรนหลังจากที่มาถึงแคนาดาของชาวแคนาดาเชื้อสายเวียดนามในออตตาวา เมืองหลวงของแคนาดาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงสายสัมพันธ์ที่ผู้ลี้ภัยเหล่านั้นยังคงมีต่อมาตุภูมิ กล่าวคือ ในบรรดาผู้ลี้ภัยจากเวียดนามนั้น นับตั้งแต่ลี้ภัยมายังแคนาดามีทั้งผู้ที่กลับไปและผู้ที่ไม่เคยกลับเวียดนาม หลายคนปฏิเสธที่จะมีส่วนร่วมกับเวียดนามทุกรูปแบบ หลายคนมีความหวังว่าความเติบโตทางเศรษฐกิจของเวียดนามจะส่งผลให้

มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไปในเชิงบวกมากขึ้น บางคนกลับเวียดนามเพื่อสานสายสัมพันธ์ทางเครือญาติและสังคม ผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่งของงานวิจัยดังกล่าวกลับไปเวียดนามสองครั้งและเห็นการเปลี่ยนแปลงมากมายในเวียดนาม การกลับไปเยือนเวียดนามทั้งสองครั้งทำให้ผู้ให้ข้อมูลรายนี้ตระหนักว่าบ้านของเธออยู่ในแคนาดา ผู้ให้ข้อมูลอีกรายหนึ่งเคยเข้าร่วมในการประท้วงรัฐบาลคอมมิวนิสต์ของเวียดนามในช่วงแรกที่เขามาถึงแคนาดารวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนชาวเวียดนามในออตตาวาอย่างแข็งขัน หลังจากที่ประสบปัญหาชีวิตครอบครัวเขาย้ายไปอยู่ที่ฝรั่งเศสชั่วคราวและได้บวชเป็นพระที่นั่น หลังจากสึกได้ย้ายกับมาอยู่ที่ออตตาวาเหมือนเดิม แต่ครั้งนี้มุมมองของเขาที่มีต่อคอมมิวนิสต์เปลี่ยนไป เขาไม่ได้ตำหนิหรือกล่าวโทษคอมมิวนิสต์ที่ทำให้ผู้คนจำนวนมากต้องมาเป็นผู้ลี้ภัยและทำให้ประเทศถดถอยอีกต่อไป มุมมองที่เปลี่ยนไปของเขาทำให้เขาต้องถูกเบียดขับออกจากชุมชนชาวเวียดนามในออตตาวาซึ่งยังคงต่อต้านคอมมิวนิสต์อยู่

ผู้ให้ข้อมูลรายนี้กลับไปเยือนเวียดนามสองครั้ง และถึงแม้เขาจะตระหนักว่าชีวิตของเขาเปลี่ยนไปอย่างมากตั้งแต่มาอยู่ที่แคนาดา แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงเฉพาะเปลือกนอก ความรู้สึกภายในของเขายังคงผูกพันกับรากเหง้าของเวียดนาม ผู้ให้ข้อมูลอีกรายเดินทางไปเวียดนามหลายครั้ง และมีส่วนสำคัญในการก่อตั้งโรงเรียนสำหรับเด็กออทิสติกในนครโฮจิมินห์รวมทั้งระดมทุนให้กับครูจากเวียดนามให้มาร่วมการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับออทิสซึมที่จัดในมอนทรีออล ตรงกันข้ามกับผู้ให้ข้อมูลอีกรายของงานวิจัยเรื่องดังกล่าวที่ไม่เคยกลับไปเวียดนามพร้อมกับแสดงเจตนารมณ์อย่างแน่วแน่ว่าจะกลับไปก็ต่อเมื่อเวียดนามเป็นอิสระจากการปกครองของคอมมิวนิสต์ กระนั้น เวียดนามยังคงอยู่ในใจของเขาไม่เสื่อมคลาย เพราะเป็นมาตุภูมิอันเป็นที่รักและหวังว่าหากเสียชีวิต อยากให้เถ้ากระดูกของเขาถูกนำไปโปรยยังบ้านเกิดของเขาในเวียดนาม ดังนั้น จะเห็นได้ว่าเรื่องราวที่ถ่ายทอดผ่านผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยเรื่องนี้ชี้ให้เห็นถึงความหลากหลายในทัศนคติและพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนชาวเวียดนามในแคนาดา และสะท้อนว่า “ชาวเวียดนามยังคงมีความรู้สึกยึดโยงกับเวียดนามในเชิงวัฒนธรรมถึงแม้ว่าพวกเขาจะต่อต้านและรังเกียจเวียดนามในเชิงการเมืองก็ตาม” (Koh 2016, 17)

สรุป

บทความนี้สำรวจข้อมูลพื้นฐานจากเอกสารและบางส่วนจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนที่เกี่ยวข้องกับผู้ลี้ภัยจากอาณาบริเวณที่ในอดีตเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสและต่อมาได้กลายมาเป็นสามประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อันได้แก่ ลาว กัมพูชา และเวียดนาม การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและความวุ่นวายที่เกิดจากชัยชนะของคอมมิวนิสต์ในสามประเทศดังกล่าวได้ส่งผลให้ในช่วงกลางทศวรรษที่ 1970 ถึงต้นทศวรรษที่ 1980 พลเมืองของรัฐในภูมิภาคดังกล่าวต้องลี้ภัยไปยังประเทศที่สามเป็นจำนวนมหาศาล แคนาดาเป็นหนึ่งในประเทศที่รับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนไปตั้งรกรากเป็นจำนวนมาก การดำเนินนโยบายพหุวัฒนธรรมที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม การออกกฎหมายที่เอื้อต่อผู้ลี้ภัย การได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชน องค์กรศาสนา และพลเมืองของแคนาดา ตลอดจนการได้รับความช่วยเหลือจากชุมชนชาวเวียดนามชาวลาว และชาวกัมพูชาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานก่อนการมาถึงของคลื่นผู้ลี้ภัยช่วยให้ผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนสามารถปรับตัวและบูรณาการเข้ากับสังคมแคนาดาได้ในที่สุด ถึงแม้ว่าในช่วงแรกของการตั้งถิ่นฐานพวกเขาต้องเผชิญกับการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งวิกฤตเศรษฐกิจของแคนาดาในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 จนทำให้ในเวลาต่อมาผู้ลี้ภัยจำนวนไม่น้อยได้ย้ายไปตั้งรกรากในเมืองสำคัญของแคนาดาก็ตาม

ชุมชนของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพลเมืองของแคนาดาได้ก่อตัวขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศบนพื้นฐานของวัฒนธรรมแต่ละกลุ่ม คือ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา รวมทั้งการฉวยใช้วัฒนธรรมของแคนาดาและของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นช่วยยึดโยงสมาชิกเข้าด้วยกันจนชุมชนเหล่านั้นขยายตัวมากขึ้นในปัจจุบัน และยังเป็นพื้นที่สำคัญที่ช่วยให้ชาวแคนาดาเชื้อสายเวียดนาม กัมพูชา และลาวสามารถรักษาและธำรงอัตลักษณ์ของตนไว้ได้ อย่างไรก็ตาม ชาติพันธุ์ทัศน์ของสังคมแคนาดาโดยรวมที่เปลี่ยนไปมากขึ้นอันเนื่องมาจากการเคลื่อนย้ายของผู้คนตั้งแต่เริ่มคริสตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา ตลอดจนความซับซ้อนและความหลากหลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่ปรากฏในชุมชนชาวเวียดนาม ลาว และกัมพูชาในระยะหลัง เช่น สมาชิกรุ่นที่สองที่เกิดในแคนาดาและผู้อพยพรุ่นใหม่ ได้ส่งผลให้เกิดการปะทะ ประสาน สร้างใหม่ และต่อรองอัตลักษณ์ในรูปแบบต่าง ๆ เพิ่มมากขึ้น ผู้เขียนหวังเป็นอย่างยิ่งว่าบทความนี้จะช่วย

ขยายพรมแดนของความรู้เกี่ยวกับผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศแคนาดา ซึ่งยังมีอยู่อย่างจำกัดในแวดวงวิชาการไทย และนำไปสู่การศึกษาวิจัยในประเด็นอื่น ๆ ต่อไปในอนาคต เช่น การเชื่อมโยงหรือซ้อนทับกันระหว่างชุมชนข้ามถิ่นเวียดนาม ลาว และกัมพูชา และระหว่างชุมชนเหล่านี้กับชุมชนข้ามถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ในแคนาดา การสมรสข้ามวัฒนธรรมระหว่างผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนกับคนชาติพันธุ์อื่นในแคนาดา วัฒนธรรมลูกผสมของชาวแคนาดาเชื้อสายเวียดนาม ลาว และกัมพูชา ตลอดจนการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของผู้ลี้ภัยจากอินโดจีนกลุ่มที่ยังไม่เป็นที่รับรู้มากนัก เช่น ชาวไทดำและชาวม้งและอาจรวมถึงการศึกษาผู้ลี้ภัยจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กลุ่มใหม่ ได้แก่ ชาวกะเหรี่ยงกลุ่มแรกซึ่งเดินทางมาถึงแคนาดาใน ค.ศ. 2006 (Government of Canada 2007) รวมทั้งผู้ลี้ภัยจากเมียนมาจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งเพิ่มจำนวนมากขึ้นและพยายามสร้างชุมชนข้ามถิ่นของตนเช่นเดียวกับผู้ลี้ภัยหรือผู้อพยพกลุ่มอื่น ๆ ในแคนาดา

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

ขจัดภัย บุรุษพัฒน์. 2536. *ผู้อพยพลี้ภัยจากอินโดจีน*. กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

วิลาสินี โสภาพล. 2559. *ชุมชนข้ามถิ่น: การก่อร่างทางอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติสัญชาติพม่าในจังหวัดขอนแก่น*. ขอนแก่น: ศูนย์วิจัยพหุลักษณ์สังคมลุ่มน้ำโขง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ภาษาอังกฤษ

Appadurai, Arjun. 1996. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalizations.* Minneapolis, Minn: University of MinnesotaPress.

Berry, John. W. 2010. “Immigration and Integration: The Canadian Experience.” In *Intercultural Relations in Asia: Migration and Work Effectiveness,* edited by Chan-Hoong Leong and John. W. Berry, 43-66. Singapore: World Scientific.

Bumsted, John M. 2003. *Canada’s Diverse Peoples: A Reference Sourcebook.* Santa Barbara, CA: ABC-Clio.

Ministry of Employment and Immigration. 1982. *Indochinese Refugees: The Canadian Response, 1979 and 1980.* Ottawa: Employment and Immigration Canada.

Dorais, Louis-Jacques. 2007. “Faith, hope and identity: religion and the Vietnamese Refugees.” *Refugee Survey Quarterly* 26(2): 57-68.

Dorais, Louis-Jacques. 2003. *From refugees to transmigrants: The Vietnamese.* Paper presented at the 8th International Metropolis Conference in Vienna.

Dorais, Louis-Jacques. 2000. *The Cambodians, Laotians and Vietnamese in Canada.* Ottawa: The Canadian Historical Association.

Dorais, Louis-Jacques. 1991. “Refugee Adaptation and Community Structure: The Indochinese in Quebec City, Canada.” *International Migration Review* 25(3): 551-573.

Ha, Belinda. 2013. “The Resettlement Experiences in Canada of Chinese-Vietnamese Refugees After the Vietnam War.” Major research paper, M.A. thesis, Ryerson University.

Koh, Priscilla. 2016. “The Stories They Carried: Reflections of Vietnamese-Canadians 40 years of That War.” *Refuge* 25(3): 9-19.

McLellan, Janet. 2009. *Cambodian Refugees in Ontario: Resettlement, Religion, and Identity.* Toronto: University of Toronto Press.

McLellan, Janet and White, Marybeth. 2015. “Social, Religious, and ‘Spirit-based’ Capital within Cambodian and Lao Buddisht Communities in Ontario.” *Studies in Religion* 44(2): 160-177.

Ngo, Anh. 2016. “A Case Study of the Vietnamese in Toronto: Contesting Representations of the Vietnamese in Canadian Social Work Literature.” *Refuge* 32(2): 20-29.

Pfeifer, Mark E. 1999. “Community”, Adaptation, and the Vietnamesse in Toronto.” Ph.D. diss., University of Toronto.

Phan, Nhi. 2016. “Indochinese Refugees in Canada: Resettlement Experiences of the Cambodian and Vietnamese Refugees in Toronto.” M.A. major research paper, Ryerson University.

Stobbe, Stephanie P. 2006. “Cross-Cultural Experiences of Laotian Refugees and Mennonite Sponsors in British Columbia and Manitoba.” *Journal of Mennonite Studies* 24: 111-128.

United Nations High Commissioner for Refugees. 2000. *The State of the World’s Refugees 2000: Fifty Years of Humanitarian Action.* Oxford: Oxford University Press.

Winland, Daphne. 2006. “Revisiting a Case Study of Hmong Refugees and Ontario Mennonites.” *Journal of Mennonite Studies* 24: 169-176.

เอกสารออนไลน์

Austen, Ian. 2017. “In Canada, Justin Trudeau Says Refugees Are Welcome.” Retrieved November 9, 2019. https://www.nytimes.com/2017/01/28/world/canada/justin-trudeau-trump-refugee-ban.html

Government of Canada. 2017. “Canada: A History of Refuge.” Retrieved October 16, 2019. https://www.canada.ca/en/immigration-refugees-citizenship/services/canadians/ celebrate-being-canadian/teachers-corner/refugee-history.html

Government of Canada. 2007. “Canada to welcome 2,000 more Karen refugees.” Retrieved November 14. 2019, https://www.canada.ca/en/news/archive/2007/02/canada-welcome-2-000-more-karen-refugees.html.

Office of the Prime Minister. 2015. “Diversity is Canada’s Strength.” Retrieved November 5, 2019. https://pm.gc.ca/eng/news/2015/11/26/diversity-canadas-strength

Statistics Canada. 2018. “Data Tables, 2016 Census: Ethnic Origins.” Retrieved November 12, 2019. https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/dp-pd/dt-td/Rp-eng.cfm?TABID=2&Lang=E&APATH=3&DETAIL=0&DIM=0&FL=A&FREE=0&GC=0&GID=1341679&GK=0&GRP=1&PID=110528&PRID=10&PTYPE=109445&S=0&SHOWALL=0&SUB=0&Temporal=2017&THEME=120&VID=0&VNAMEE=&VNAMEF=&D1=0&D2=0&D3=0&D4=0&D5=0&D6=0

Statistics Canada. 2017. “Visible Minority and Population Group Reference Guide, Census of Population, 2016.” Retrieved November 5, 2019. https://www12.statcan.gc.ca/census-recensement/2016/ref/guides/006/98-500-x2016006-eng.cfm

United Nations High Commissioner for Refugees. 2018. “Refugees.” Retrieved July 1, 2018. http://www.unhcr.org/refugees.html